

Asliye Ceza Mahkemelerinde Duruşma Salonundaki Oturma Düzeninin Adil Yargılanma Hakkına Etkileri Üzerine Değerlendirmeler*

Mehmet KÖKER^{1**}

¹Adana Alparslan Türkeş Bilim ve Teknoloji Üniversitesi İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Türkiye

Makale Bilgisi	ÖZET
Makale Geçmişi Geliş: 15.10.2025 Kabul: 15.12.2025 Yayın: 31.12.2025 Anahtar Kelimeleri: Duruşma Salonu Oturma Düzeni, Adil Yargılanma Hakkı, Tarafsızlık, Silahların Eşitliği İlkesi.	Makalemiz, duruşma salonu oturma düzeninin adil yargılanma hakkı üzerindeki belirleyici etkisini, özellikle silahların eşitliği ve tarafsızlık ilkeleri çerçevesinde ele almaktadır. Çalışma, adil yargılanma hakkının tarihsel ve normatif temellerini özetledikten sonra, AİHS m. 6'da yer alan güvencelerin yalnızca norm metinlerinde tanınmasıyla yetinilemeyeceğini; bu güvencelerin pratikte kullanılabilir ve etkili olmasını sağlayan mekânsal ve usuli düzenlemeler (duruşma salonu oturma düzeni, sanık-müdafi yakın oturma, müzakere usulleri vb.) üzerinden fiilen gerçekleştirilmesi gerektiğini savunur. Sanığın müdafiden fiziksel olarak ayrıştırılması, savcının hâkimle aynı seviyede konumlandırılması ve müzakere aralarında savunmanın dışarıda bırakılması gibi uygulamaların, savunmanın etkinliğini ve mahkemenin tarafsızlığını zedelediği ileri sürülür. AİHM ve AYM içtihatlarına atıfla, “adaletin görünmesi” ölçütünün, mekânsal yerleşim kararlarını da bağladığı vurgulanır. Asliye Ceza Mahkemelerinde sıklıkla rastlanan duruşma salonu oturma düzeni, iddia ile savunma arasında algısal ve pratik bir dengesizlik doğurmakta; bu dengesizliğin usuli sonuçlar yarattığı gösterilmektedir. Makale, iddia ve savunmanın hâkimin karşısında eşit düzlemde konumlandırılması ve sanık-müdafi iletişiminin kesintisiz kılınması yönünde uygulama önermektedir.

Assessments on the Impact of Courtroom Seating Arrangements on the Right to a Fair Trial in Criminal Courts of First Instance

Article Info	ABSTRACT
Article History Received: 15.10.2025 Accepted: 15.12.2025 Published: 31.12.2025	Our article examines the decisive impact of courtroom seating arrangements on the right to a fair trial, particularly within the framework of the principles of equality of arms and judicial impartiality. After outlining the historical and normative foundations of the right to a fair trial, the study argues that the guarantees enshrined in Article 6 of the European Convention on Human Rights cannot be fulfilled

* Bu çalışma, Mehmet KÖKER tarafından 2025 yılında Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde kabul edilen "Ceza Muhakemesi Hukukunda Silahların Eşitliği İlkesi" başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

Keywords:

Courtroom Seating Arrangement, Right To A Fair Trial, Impartiality, Principle Of Equality Of Arms.

merely at the textual level; rather, they must be realized through spatial and procedural arrangements—such as courtroom seating plans, the proximity of the accused and defense counsel, and deliberation procedures—that render these guarantees practically accessible and effective. It is contended that practices such as the physical separation of the accused from their counsel, positioning the prosecutor at the same level as the judge, and excluding the defense during recess deliberations undermine both the effectiveness of the defense and the impartiality of the court. With reference to the jurisprudence of the European Court of Human Rights and the Turkish Constitutional Court, the article emphasizes that the criterion of “justice being seen to be done” extends to spatial positioning decisions as well. The seating arrangements commonly observed in Criminal Courts of First Instance are shown to create perceptual and practical imbalances between the prosecution and the defense, leading to procedural consequences. The article concludes by proposing that the prosecution and the defense be positioned on an equal plane before the judge and that uninterrupted communication between the accused and their counsel be ensured in practice.

To cite this article:

Köker, M. (2025). “Asliye Ceza Mahkemelerinde Duruşma Salonundaki Oturma Düzeninin Adil Yargılanma Hakkına Etkileri Üzerine Değerlendirmeler”, *Necmettin Erbakan Hukuk Fakültesi'nin 10. Yılı Armağanı Özel Sayısı*, 8(3), s. 1036-1068. <https://doi.org/10.51120/NEUHFD.2025.174>

**Sorumlu Yazar: Mehmet Köker, mkoker@atu.edu.tr.

GİRİŞ

Ülkemizde 2020 yılından itibaren Asliye Ceza Mahkemelerinde Cumhuriyet savcılarının duruşmalara yeniden katılmaya başlaması, ceza muhakemesinde çelişmeli yargılanma hakkının asgari gereklerinin sağlanması bakımından olumlu bir gelişme olarak değerlendirilmektedir¹. Bununla birlikte, söz konusu gelişme, adil yargılanma hakkı bakımından varlığını sürdüren yapısal sorunları tamamen ortadan kaldırmamıştır. Özellikle duruşma salonunun fiziki düzeni ile tarafların konumlandırılma biçimi, yargılamanın hakkaniyete uygun biçimde yürütülmesi açısından yeniden ele alınması gereken unsurlardır.

Ceza yargılamalarında sanığın hakim ya da heyetin karşısında ve müdafiden fiziksel olarak uzak bir noktada yer alması, savunma hakkının etkin biçimde kullanılmasını güçleştirmektedir. Tanıkların veya bilirkişilerin dinlenmesi gibi kritik yargılama işlemleri sırasında sanığın müdafiiyle doğrudan iletişiminin kopması, sanığın duruşmaya etkin katılımını engellemekte ve savunmanın bütünlüğünü zedelemektedir. Buna ek olarak, Cumhuriyet savcısının hakimle aynı kürsüde konumlandırılması, hem yargılamada taraflar arasındaki görünür dengeyi bozmaktadır hem de mahkemenin tarafsızlığına ilişkin kamuoyu algısını olumsuz etkilemektedir.

¹ Taner, Fahri Gökçen. *Ceza Muhakemesi Hukukunda Adil Yargılanma Hakkı Bağlamında Çelişme ve Silahların Eşitliği*. 2. Baskı, Seçkin, Ankara, 2021, s. 27.

Silahların eşitliği ilkesi, yalnızca tarafların biçimsel olarak aynı haklara sahip olmasını değil, bu hakların fiilen ve etkili bir biçimde kullanılabilmesini güvence altına alır². Ceza muhakemesinin doğası gereği, savunma ve iddia makamı arasında mutlak bir eşitliğin sağlanması her zaman mümkün olmasa da mevcut yapısal farklılıkların doğurduğu dezavantajların mahkemeler tarafından giderilmesi, adil yargılanma hakkının özünü oluşturmaktadır. Bu nedenle, Asliye Ceza Mahkemelerinde duruşma salonu oturma düzeni bağlamında taraflar arasında adil bir dengenin kurulması, yalnızca hukuk devleti ilkesinin bir gereği değil, aynı zamanda yargı sistemine duyulan toplumsal güvenin güçlendirilmesi açısından da zorunludur.

Bu makalede, duruşma salonundaki oturma düzeninin adil yargılanma hakkı üzerindeki etkileri, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) ve Anayasa Mahkemesi (AYM) içtihatları çerçevesinde incelenecektir. Çalışmanın amacı, duruşma salonu oturma düzenini yalnızca bir fiziki unsur olarak değil, aynı zamanda silahların eşitliği ilkesi ve tarafsızlık bağlamında adil yargılanma hakkının yapısal bir unsuru olarak değerlendirmektir.

I. ADİL YARGILANMA HAKKI

Adil yargılanma hakkı, ceza muhakemesi hukukunun temelini oluşturan ve bireyin devlet karşısındaki konumunu dengeleyen güvencelerden biridir. Bu hakkın kapsamına giren unsurlar, yalnızca yargılamanın biçimsel yönlerini değil, maddi anlamda hakkaniyetin sağlanmasını da içerir³. Duruşma salonundaki oturma düzeni gibi görünürde teknik sayılabilecek unsurlar dahi, adil yargılanma hakkının fiilen gerçekleşmesi bakımından belirleyici olabilmektedir. Bu nedenle, aşağıda adil yargılanma hakkının kavramsal ve normatif çerçevesi genel hatlarıyla ele alınacak; devamında bu hakka ilişkin unsurların duruşma salonu oturma düzeniyle kesişim noktaları ortaya konulacaktır.

A. Genel Olarak Adil Yargılanma Hakkı

Adil yargılanma hakkı, kökenini Anglosakson hukuk geleneğinde yer alan “*hukukun üstünlüğü*” ilkesinden almakta olup tarihsel izleri 1215 tarihli Magna Carta Libertatum’a kadar uzanır⁴. Bu belgeyle birlikte keyfi yargılamaların önüne geçilmesi ve bireyin yargı mercileri önünde belirli güvencelere sahip olması fikri ilk kez kurumsal bir zemine oturmuştur. Yirminci yüzyıla gelindiğinde, ceza ve ceza muhakemesi hukukunun kimi dönemlerde siyasal iktidarlar tarafından muhalifleri bastırma aracı haline getirildiği görülmüştür. Bu tarihsel tecrübe, özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrasında insan haklarını koruma yönünde uluslararası bir bilinç oluşturmuş ve bu kapsamda 10 Aralık 1948 tarihinde Birleşmiş Milletler tarafından İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi kabul edilmiştir⁵. Beyannamenin 10. maddesinde, herkesin “*hak ve yükümlülüklerinin ve kendisine*

² Ünal, Ertuğrul. *Ceza Muhakemesi Hukukunda Silahların Eşitliği İlkesi*. Adalet Yayınevi, 2021, s. 66-84.

³ Fedorova, Maria Igorevna. *The Principle of Equality of Arms in International Criminal Proceedings*. Intersentia, Cambridge, 2012, s. 31; Sınar, Hasan. “Karşılaştırmalı Hukuk ve Türk Hukuku Yönünden Ceza Muhakemesinde Adil Yargılanma Hakkının Tarihsel Temelleri.” *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, Y. 6, S. 21, 2015, s. 184-186; Trechsel, Stefan. *Human Rights in Criminal Proceeding*. Oxford University Press, New York, 2005, 81-82.

⁴ Fedorova, s. 31; Sınar, s. 184-186; Trechsel, 81-82.

⁵ Schroeder, Friedrich-Christian. *Ceza Muhakemesinde ‘Fair Trial’ İlkesi*. Çev. Feridun Yenisey, İstanbul Barosu CMUK Uygulama Servisi Yayınları, İstanbul, 1999, s. 1-2; Rüping, Hinrich. “Ceza Muhakemesinde İnsan Haklarının Korunması -Adil Bir Ceza Muhakemesinin Temel Şartları-.” Çev. Cumhur Şahin, *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 4, S. 1-2, 1994, s. 143.

yöneltilen suçlamaların karara bağlanmasında, bağımsız ve tarafsız bir mahkeme tarafından tam bir eşitlikle, adil ve aleni olarak yargılanma hakkına” sahip olduğu hükme bağlanmıştır. Böylece ceza muhakemesinde temel amaç, şüpheli veya sanığın yargılama süreci boyunca haklarının güvence altına alınması olarak belirlenmiştir⁶. Her ne kadar İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi hukukun bağlayıcı bir belge niteliği taşımamakta ise de insan haklarının evrensel temellerinin şekillenmesinde ve sonraki uluslararası sözleşmelerin hazırlanmasında önemli bir referans metin olmuştur. Nitekim Beyanname’nin etkisiyle 4 Kasım 1950 tarihinde imzalanan *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi*’nin 6. maddesi, adil yargılanma hakkını bağlayıcı nitelikte bir düzenleme haline getirmiştir. “*İnsan haklarının amiral gemisi*” olarak nitelendirilen AİHM içtihatlarıyla bu hakkın kapsamı zaman içinde genişletilmiş; özellikle silahların eşitliği ilkesi, savunmanın etkinliğini güvence altına alan temel bir unsur olarak gelişmiştir⁷.

Türkiye açısından ise adil yargılanma hakkının anayasal düzeyde açık biçimde düzenlenmesi, 3 Ekim 2001 tarihli ve 4709 sayılı Anayasa değişikliğiyle mümkün olmuştur. Bununla birlikte, AİHM’in zorunlu yargı yetkisinin 1990 yılında tanınması ve 23 Eylül 2012 tarihinden itibaren Anayasa Mahkemesi’ne bireysel başvuru yolunun kabul edilmesiyle, bu hakkın iç hukukta uygulanabilirliği ve denetlenebilirliği önemli ölçüde güçlenmiştir⁸. Bugün itibarıyla hem AİHM hem de AYM içtihatları, adil yargılanma hakkını demokratik hukuk devletinin vazgeçilmez unsuru olarak kabul etmektedir.

B. Adil Yargılanma Hakkı Kavramı

Adil yargılanma hakkı kavramı, AYM ve doktrin tarafından benimsenmiş olmakla birlikte, AİHS’in 6. maddesinin çevrilme süreci, bu hakkın Türkçedeki karşılığı konusu doktrinde tartışmalara yol açmıştır. Doktrinde söz konusu maddeye ve hakkın içeriğine ilişkin olarak “*sağlıklı adalet yönetimi isteme hakkı*”⁹, “*adil yargılama*”¹⁰, “*hakkaniyete uygun yargılama*”¹¹, “*dürüst muhakeme*”¹²,

⁶ Schroeder, s. 2; Taner, s. 27.

⁷ Çavuşoğlu, Naz. “İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi’ni ‘Yaşayan Belge’ Yapan Yorum Teknikleri.” *İnsan Hakları Yıllığı*, C. 19-20, S. 19-20, 1997-1998, s. 143-145; Şirin, Tolga. “İnsan Haklarının ve Temel Hakların Korunması İçin Sözleşme’nin Türkçe Çevirisi Sorunu.” *Ceza Hukuku ve Kriminoloji Dergisi*, C. 9, S. 1, 2021, s. 5.

⁸ Taner, s. 25; Yıldırım, Akif/Gayretli, Zehra. *Suç İsnadına İlişkin Yargılamalarda Silahların Eşitliği İlkesi*. Anayasa Mahkemesi Yayınları, Ankara, 2022, s. 5-6.

⁹ Gölcüklü, Feyyaz. “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nde Adil Yargılama.” *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, C. 49, S. 1, 1994, s. 200. Gölcüklü makalesinde “*sağlıklı adalet yönetimi isteme hakkı*” kavramını AİHM’in Delcourt ve Belçika Kararına atıfla ifade etmektedir. Delcourt Kararında “*the right to a fair administration of justice*” olarak ifade edilen kavram tarafımıza göre “*yargılamanın adil bir şekilde yapılmasını isteme hakkı*”dır.

¹⁰ Gölcüklü, s. 199; Tezcan, Durmuş. “Tercümandan Yararlanma Hakkı.” *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi*, C. 52, S. 1, 1997, s. 693.

¹¹ Cengiz, Serkan vd. *Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Işığında Ceza Yargılaması Kurum ve Kavramları*. Türkiye Barolar Birliği Yayınları, Ankara, 2008, s. 137; Özbek, Veli Özer/Doğan, Koray/Bacaksız, Pınar. *Ceza Muhakemesi Hukuku*. 16. Baskı, Seçkin, Ankara, 2023, s. 54; İnceoğlu, Sibel. *İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlarında Adil Yargılanma Hakkı*. 4. Baskı, Beta, İstanbul, 2013, s. 3.

¹² Taner, s. 33; Feyzioğlu, Metin. *Tanıklık ve Dürüst Muhakeme*. US-A Yayıncılık, 1998, s. 1-3.

“dürüst yargılama”¹³, “adil yargılanma ilkesi”¹⁴, “dürüst işlem ilkesi”¹⁵, “adil ve dürüst yargılanma”¹⁶, “adil muhakeme”¹⁷ gibi çeşitli çeviri önerileri geliştirilmiştir.

Adil yargılanma hakkı kavramına ilişkin farklı önerilerin ileri sürülmesinin temel nedenlerinden biri, AİHS’in hangi resmi diline dayanılacağına ilişkin tercihten kaynaklanmaktadır¹⁸. Zira AİHS hem İngilizce hem Fransızca olarak kaleme alınmış ve her iki metin de eşit derecede bağlayıcı kabul edilmiştir¹⁹. İngilizce metinde yer alan “*fair trial*” ifadesi, kökenini Anglosakson hukuk geleneğindeki “*due process of law*”²⁰ kavramından alan bir terim olup, diğer dillerde tam karşılığı bulunmamaktadır. Fransızca metinde bunun yerine “*droit à un procès équitable*” ifadesi yer almakta ve burada “*équitable*” kavramı dürüstlük, hakkaniyet ve dengeyi çağrıştırmaktadır²¹. Bu nedenle bazı dillerde, örneğin Almanca çeviride, “*in billiger Weise*” gibi “*hakkaniyete uygun*” anlamına gelen ifadeler tercih edilmiştir²².

Türkiye’de ise AİHS’in çeviri tarihçesi incelendiğinde farklı dönemlerde çeşitli kavramsal tercihler yapıldığı görülür²³. 19 Mart 1954 tarihli ve 6366 sayılı *İnsan Haklarını ve Ana Hürriyetleri Korumaya Dair Sözleşme ve Ek Protokolün Tasdiki Hakkında Kanun*’da “*hakkaniyete uygun*”

¹³ Dönmezer, Sulhi. “Ceza Muhakemesi Kanunu 1999 Tasarısının Temel İlkeleri.” *CMUK Sempozyumu*, Beta, İstanbul, 1999, s. 19-20; Tezcan, Durmuş vd. *İnsan Hakları El Kitabı*. Seçkin, Ankara, 2019, s. 300; Yenisey, Feridun/Nuhoğlu, Ayşe. *Ceza Muhakemesi Hukuku*. 11. Baskı, Seçkin, Ankara, 2023, s. 90.

¹⁴ Gökçen, Ahmet/Alşahin, M. Emin/Çakır, Kerim. *Ceza Muhakemesi Hukuku*. 8. Baskı, Adalet, Ankara, 2024, s. 126; Yılmaz, Zahit. *Hükmün Konusunun Belirlenmesinde Mahkemenin Yetkisi ve Ek Savunma Hakkı*. Adalet Yayınevi, Ankara, 2024, s. 30.

¹⁵ Öztürk, Bahri vd. *Nazari ve Uygulamalı Ceza Muhakemesi Hukuku*. 17. Baskı, Seçkin, Ankara, 2023, s. 122.

¹⁶ Ünver, Yener/Hakeri, Hakan. *Ceza Muhakemesi Hukuku*. 21. Baskı, Adalet Yayınevi, Ankara, 2023, s. 56; Centel, Nur/Zafer, Hamide. *Ceza Muhakemesi Hukuku*. 21. Baskı, Beta, İstanbul, 2022, s. 178.

¹⁷ Karakehya, Hakan. “Adil Yargılanma Hakkının İnsan Hakları Arasındaki Yeri ve Ceza Muhakemesi Bağlamındaki Önemi.” *Ceza Hukuku Dergisi*, C. 2, S. 5, 2007, s. 187; Tezcan, s. 693.

¹⁸ Taner, s. 29.

¹⁹ Şirin, “İnsan Haklarının ve Temel Hakların Korunması İçin Sözleşme’nin Türkçe Çevirisi Sorunu”, s. 5-12; AİHS’in İngilizce ve Fransızca metni için bkz. İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerin Korunmasına İlişkin Sözleşme, https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/Archives_1950_Convention_ENG, [son erişim tarihi: 11.10.2024].

²⁰ “*Due process of law*” kavramı Anglosakson hukukunda tanıkların ya da jürinin çağırılması ya da gözaltı işleminin usule uyularak yapılması gibi yargılamanın tümünü kapsayan usuli güvenceleri ifade etmektedir. Anglosakson hukukunda Magna Carta’nın uygulanması için çıkarılan kanunlarda yer verilen bu kavram Amerika Birleşik Devletleri Anayasası’nda da düzenlenmiştir. Kavramın kapsamı Amerikan hukukunda usuli güvenceleri aşarak idarenin işlemlerinin içeriğinin denetlenmesi yönünde gelişmiştir. Bkz. Crema, Max/Solum, Lawrence B. “The Original Meaning of ‘Due Process of Law’ in the Fifth Amendment.” *Virginia Law Review*, C. 108, S. 2, 2022, s. 465-466; Baldwin, John. “Due Process in Magna Carta.” *Magna Carta, Religion and the Rule of Law*, ed. Griffith-Jones, Robin/Hill, Mark, Cambridge University Press, Cambridge, 2015, s. 34-36; Altıparmak, Kerem. “Due Process of Law Kavramının Amerikan Hukukundaki Yeri Üzerine Bir İnceleme.” *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 45, S. 1, 1996, s. 219-224.

²¹ Trechsel, s. 81-82; Grabenwarter, Christoph. *European Convention on Human Rights*. Hart Publishing, Oxford, 2014, s. 100.

²² Trechsel, s. 81-82; Schroeder, “s. 4-6.

²³ Gözübüyük, Şeref/Gölcüklü, Feyyaz/Saygılı, Abdurrahman. *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulanması*. 12. Baskı, Turhan Kitabevi, Ankara, 2019, s. 433-458; Doğru, Osman. *İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi İçtihatları*. C. 1, Adalet Bakanlığı Eğitim Dairesi Başkanlığı, Ankara, 2003, s. 16-37; Gemalmaz, Mehmet Semih. *Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş*. 6. Baskı, Legal Yayıncılık, İstanbul, 2007, s. 977-984.

ifadesinin kullanılmış olması, çevirinin Fransızca metin esas alınarak yapılmasından kaynaklanmaktadır. Buna karşılık, Avrupa Konseyi'nin resmi internet sitesinde yer alan Türkçe versiyonda “*adil yargılanma hakkı*” ifadesi benimsenmiştir²⁴. Nihayet, 1982 Anayasası'nın 36. maddesinde kanun koyucu “*adil yargılanma hakkı*” kavramını tercih etmiş ve bu kavram AYM içtihatlarında yerleşik hale gelmiştir.

Doktrinde “*adil yargılanma*” kavramına yöneltilen eleştiriler yalnızca dilsel tercihlerle sınırlı değildir. Bazı yazarlar, yargılama sürecinde usul kurallarına aykırılıklar bulunsa dahi hükmün adil olması durumunda hakkın ihlal edilmediği yönündeki bir yaklaşımın doğabileceğini ileri sürmektedir²⁵. Buna karşılık, usuli güvencelere tamamen riayet edilmesine rağmen delillerin yanlış değerlendirilmesi sonucu adaletsiz bir hükme ulaşılması da mümkündür²⁶. Dolayısıyla yalnızca hükmün sonucuna odaklanan bir anlayış, adil yargılanma hakkının özünü yansıtmamaktadır. Adil yargılanma hakkı, esas itibarıyla “*usule ilişkin adaletin*” teminatıdır; amacı, sürecin hakkaniyete uygun yürütülmesini güvence altına almaktır, sonucu adil kılmak değildir²⁷. Bu bağlamda doktrinde bazı yazarlar, “*fair trial*” kavramının Türkçeye “*adil muhakeme*” veya “*dürüst muhakeme*” biçiminde çevrilmesinin daha doğru olacağını ileri sürmüştür²⁸. Biz de bu görüşe katılmaktayız. Zira “*yargılanma*” terimi, muhakemenin yalnızca kovuşturma evresini çağrıştırmakta; oysa AİHS'in 6. maddesi soruşturma aşamasından hükmün icrasına kadar tüm süreci kapsayan usuli güvenceleri içermektedir. Maddenin bütününe bakıldığında da “*fairness*” yani hakkaniyetin, hakkın özünü oluşturduğu görülmektedir²⁹. Bununla birlikte, “*hakkaniyet*” kelimesinin madde başlığında kullanılmasının, hem “*hakkaniyete uygun dinlenilme hakkı*” ile kavramsal bir karışıklığa yol açabileceği hem de muhakemenin bütününe yansıtmadığı yönündeki eleştiriler göz ardı edilmemelidir³⁰.

Sonuç olarak, “*adil yargılanma hakkı*” kavramı Türk hukukunda hem anayasal düzeyde yer edinmiş hem de AYM içtihatlarında istikrarlı biçimde kullanılmıştır. Bu sebeple çalışmamızda da yerleşik terminolojiye paralel olarak “*adil yargılanma hakkı*” kavramı tercih edilmiştir.

C. Adil Yargılanma Hakkının Kapsamı

AİHS'in adil yargılanma hakkı başlıklı 6. maddesinin ilk fıkrası, “*Herkes davasının, medeni hak ve yükümlülükleriyle ilgili uyuşmazlıklar ya da cezai alanda kendisine yöneltilen suçlamaların esası konusunda karar verecek olan, yasayla kurulmuş, bağımsız ve tarafsız bir mahkeme tarafından, kamuya açık olarak ve makul bir süre içinde görülmesini isteme hakkına sahiptir*” şeklindedir. AİHS,

²⁴ AİHS, https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/convention_tur, [son erişim tarihi: 11.10.2024].

²⁵ Dönmezer, s. 19-20.

²⁶ Taner, s. 33.

²⁷ Toroslu, Nevzat/Feyzioğlu, Metin. *Ceza Muhakemesi Hukuku*. 22. Baskı, Savaş Yayınevi, Ankara, 2023, s. 8; Trechsel, s. 83.

²⁸ Taner, s. 33; Karakehya, “Adil Yargılanma Hakkının İnsan Hakları Arasındaki Yeri ve Ceza Muhakemesi Bağlamındaki Önemi”, s. 187.

²⁹ Reid, Karen. *A Practitioner's Guide to the European Convention on Human Rights*. 6. Baskı, Sweet&Maxvell, London, 2019, s. 101.

³⁰ İnceoğlu, *İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlarında Adil Yargılanma Hakkı*, s. 3.

adil yargılanma hakkının kapsamını “*medeni hak ve yükümlülükler*” ile “*suç isnadı*” olmak üzere iki ana başlık altında düzenlenmiştir³¹.

Ceza yargılamaları bakımından belirleyici olan bu ikinci alan, “*suç isnadı*” kavramı üzerinden şekillenmektedir. AİHM’e göre, suç isnadı yalnızca iddianamenin düzenlenmesiyle ya da kovuşturmanın başlamasıyla sınırlı değildir; yetkili makam tarafından kişiye suç işlendiği yönünde yapılan resmi bildirim veya bu iddia sebebiyle kişinin hukuki durumunun fiilen etkilenmesi de suç isnadının varlığı için yeterlidir³². Bu yaklaşım, adil yargılanma hakkının yalnızca normatif güvencelerle değil, muhakemenin tüm aşamalarında şüpheli ya da sanığın savunma hakkını fiilen ve etkin biçimde kullanabilmesini de güvence altına aldığını göstermektedir.

AİHM, “*suç isnadı*” kavramını Sözleşme’nin Fransızca ve İngilizce versiyonlarında geçen ifadeleri (Fransızca “*bien-fondé de toute accusation en matière pénale*” ve İngilizce “*in the determination of any criminal charge*”) dikkate alarak özerk biçimde yorumlamaktadır³³. AİHM’e göre, belirleyici olan iç hukukta bir eylemin nasıl adlandırıldığı değil, o eylemin kişiler üzerinde doğurduğu sonuçlardır. Bu nedenle, bir fiil iç hukukta disiplin yaptırımı ya da kabahat olarak nitelendirilmiş olsa bile, eğer uygulanan yaptırım cezalandırıcı ya da caydırıcı bir niteliğe sahipse, AİHS anlamında bir suç isnadından söz edilir³⁴. Böylelikle AİHM, AİHS’in amacına uygun olarak, adil yargılanma hakkını biçimsel sınırlamalardan kurtarmış ve fiilen cezai nitelik taşıyan tüm işlemleri bu hakkın koruması altına almıştır. Bu dinamik yorum anlayışı, adil yargılanma hakkının ceza muhakemesinde adaletin sağlanması amacı taşıyan bir güvence olduğunu vurgular.

AİHM, hangi işlemlerin “*suç isnadı*” niteliğinde sayılacağını belirlemek amacıyla Engel/Diğerleri ve Hollanda³⁵ kararında üç ölçüt geliştirmiştir: iç hukukta eylemin sınıflandırılması, suçlamanın niteliği ve cezanın ağırlığı³⁶. İlk ölçüt yalnızca başlangıç noktası niteliğindedir; çünkü bir devletin belirli bir fiili suç olarak nitelendirmemesi, onun AİHS anlamında cezai nitelikte olmadığı sonucunu doğurmaz³⁷. Suçlamanın niteliği değerlendirilirken düzenlemenin kimlere yönelik olduğu, kapsamının belirli bir statü grubuna mı yoksa toplumun geneline mi hitap ettiği ve yaptırımın hangi

³¹ Gölcüklü, s. 203; Gökçen/Alşahin/Çakır, s. 127-128.

³² Harris, D.J. vd. *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Hukuku*. Çev. Mehveş Bingöllü Kırıcı, 1. Baskı, Avrupa Konseyi, Ankara, 2013, s. 211; Clayton, Richard/ Tomlinson, Hugh. *Fair Trial Rights*. Oxford University Press, Oxford, 2010, s. 139; Grabenwarter, s. 112; Reid, s. 113, Gölcüklü, s. 206; AİHM, Eckle ve Almanya, Başvuru No: 8130/78, Karar Tarihi: 15 Temmuz 1982, <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57476>, § 73, [son erişim tarihi: 26.08.2024].

³³ Altıparmak, Kerem. “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nin 6. Maddesinin Uygulama Alanı.” *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, C. 52, S. 1, 1998, s. 23; AİHM, Lutz ve Almanya, Başvuru No: 9912/82, Karar Tarihi: 25 Ağustos 1987, <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57531>, § 52, [son erişim tarihi: 26.08.2024]; AİHM, Minelli ve İsviçre, Başvuru No: 8660/79, Karar Tarihi: 25 Mart 1983, <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57540>, § 27, [son erişim tarihi: 26.08.2024].

³⁴ Grabenwarter, s. 108.

³⁵ AİHM, Engel/Diğerleri ve Hollanda, Başvuru No: 5100/71-5101/71-5102/71-5354/72-5370/72; Karar Tarihi: 8 Haziran 1976, <https://hudoc.echr.coe.int/tur?i=001-57479>, § 80-82, [son erişim tarihi: 27.08.2024].

³⁶ Reid, s. 113; Harris, s. 207.

³⁷ Reid, s. 113-118; Grabenwarter, s. 108-112; Trechsel, s. 16; Kidd, C. J. F. “Disciplinary Proceedings and the Right to a Fair Criminal Trial Under the European Convention on Human Rights.” *The International and Comparative Law Quarterly*, C. 36, S. 4, 1987, s. 857-860.

amaçla öngörüldüğü dikkate alınır³⁸. Cezanın ağırlığı yönünden ise, özgürlükten yoksun bırakma cezaları başta olmak üzere, kişiye ciddi maddi veya manevi yükümlülükler getiren yaptırımlar da adil yargılanma hakkının kapsamına dahildir³⁹. Suçlamanın niteliği ve cezanın ağırlığı birbirini dışlayan değil, alternatif değerlendirme ölçütleri olarak kabul edilmektedir. Ancak bu ölçütlerin ayrı ayrı uygulanmasıyla yeterli açıklık sağlanamadığı durumlarda, AİHM her iki kriteri birlikte değerlendirerek sonuca ulaşmaktadır⁴⁰. Böylelikle AİHM, yalnızca formel olarak “suç isnadı” kabul edilen yargılamaları değil, fiilen cezalandırıcı sonuçlar doğuran tüm işlemleri AİHS’in 6. maddesi kapsamında değerlendirmekte ve adil yargılanma hakkının koruma alanını geniş yorumlamaktadır⁴¹.

Adil yargılanma hakkının kapsamı incelendiğinde sadece hukuki usule ilişkin bir güvence değil, aynı zamanda yargılamada duruşma salonu oturma düzenine de yön veren bir adalet standardı olduğunu ortaya koyduğu görülmektedir. Adil yargılanma hakkının “görünür” olabilmesi, muhakemenin taraflar açısından eşitlik ilkesine uygun şekilde yürütülmesine bağlıdır. Bu noktada duruşma salonu oturma düzeni, hakkın uygulanışında yalnızca fiziksel bir unsur değil, adaletin dışa yansıyan biçimi haline gelir. Sanığın mahkeme karşısında hakim ya da savcıya kıyasla hiyerarşik olarak daha aşağıda veya izole bir konumda bulunması, savunma açısından birtakım dezavantajlar doğurur ve “silahların eşitliği” ilkesine zarar verir. AİHM’in adil yargılanma hakkını yorumlarken öne çıkardığı temel ölçütlerden biri, sürecin sadece adil olması değil, adaletin görünür biçimde gerçekleşmesidir⁴². Bu nedenle duruşma salonu oturma düzeni, adil yargılanma hakkının bir parçası olarak görülmeli ve taraflar arasında algısal eşitliği pekiştirecek biçimde tasarlanmalıdır.

Türk hukukunda adil yargılanma hakkı, Anayasa’nın 36. maddesinde “hak arama hürriyeti” başlığı altında düzenlenmiştir. Ancak bu hükmün içeriği, AYM içtihatlarında AİHS’in 6. maddesiyle birlikte değerlendirilmekte ve “ortak koruma alanı” yaklaşımıyla somutlaştırılmaktadır. AYM, suç isnadının tespitinde AİHM’in belirlediği ölçütleri benimsemekte ve iç hukukta disiplin veya idari işlem olarak görülen yaptırımların fiilen cezai nitelik taşıyıp taşımadığını incelemektedir⁴³. Böylece Türk hukuk sisteminde de adil yargılanma hakkı, yalnızca şekli kuralların uygulanmasıyla sınırlı kalmayan, fiilen adil bir yargılama ortamı oluşturma yükümlülüğü doğuran bir hak olarak

³⁸ Clayton/Tomlinson, s. 136; Trechsel, s. 19; Kidd, s.865-867; AİHM Öztürk ve Almanya kararında, Alman hukukunda suç olmaktan çıkarılıp kabahat olarak düzenlenmiş olmasına rağmen, dikkatsiz araç kullanmaya ilişkin kabahati suç olarak nitelendirilerek karar vermiştir. Bunun nedeni, suçun kamu için genel bir uygulama alanı olmasıdır. Mahkeme, cezanın, cezalandırıcı ve caydırıcı olmasına rağmen, hapis cezası yerine para cezası gibi nispeten mütevazı bir ceza olmasıyla ilgilenmemiştir. Almanya’nın sanığa tercüman sağlamaması 6. maddenin ihlali olarak değerlendirilmiştir. AİHM, Öztürk ve Almanya, Başvuru No: 8544/79, Karar Tarihi: 21 Şubat 1984, <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57553>, § 51-56; [son erişim tarihi: 27.08.2024].

³⁹ Reid, s. 117; Clayton/Tomlinson, s. 137; AİHM, Campbell/Fell ve Birleşik Krallık, Başvuru No: 7819/77-7878/77, Karar Tarihi: 28 Haziran 1984, <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57456>, § 67-73, [son erişim tarihi: 28.08.2024]; AİHM, Ezech/Connors ve Birleşik Krallık, Başvuru No: 39665/98-40086/98, Karar Tarihi: 15 Temmuz 2002, <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-60608>, § 63-70, [son erişim tarihi: 27.08.2024].

⁴⁰ Grabenwarter, s. 108.

⁴¹ Reid, s. 115.

⁴² Karakehya, Hakan. “Kanunla Kurulmuş, Bağımsız ve Tarafsız Bir Mahkeme Önünde Yargılanma Hakkının Ceza Muhakemesindeki Yansımaları.” *Antalya Bilim Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 8, S. 16, 2020, s. 840-841; Harris, s. 294.

⁴³ İnceoğlu, Sibel. *Adil Yargılanma Hakkı*. Avrupa Konseyi, Ankara, 2018, s. 13.

yorumlanmaktadır.

Bu bağlamda, ceza mahkemelerinde yürütülen yargılamalarda duruşma salonunun oturma düzeni, adil yargılanma hakkının kapsamı bakımından göz ardı edilemeyecek bir unsurdur. Zira sanığın mahkeme önündeki konumu, müdafii ile iletişim kurma imkanı ve kamuya açık yargılamada toplumun sanığa yönelik algısı, adil yargılanmanın fiilen gerçekleşip gerçekleşmediğini doğrudan etkiler. Dolayısıyla, adil yargılanma hakkının kapsamı yalnızca hangi işlemlerin cezai sayılacağına değil, bu işlemlerle bağlantılı yargılamanın nasıl yürütüldüğüne ve duruşma salonu oturma düzeninin adaleti görünür kılıp kılmadığına da ilişkindir.

D. Adil Yargılanma Hakkının Unsurları

Adil yargılanma hakkı, ceza muhakemesinde şüpheli ya da sanığın, iradesini zedeleyecek herhangi bir baskı, kötü muamele ya da insan onuruyla bağdaşmayan uygulamalara maruz kalmaksızın, hukuk devleti ilkesi çerçevesinde belirlenmiş usuli güvenceler ve temel ilkeler doğrultusunda yargılanmasını ifade eder⁴⁴. AİHS'in 6. maddesi, bireylerin yargılama sürecinde haklarını korumayı amaçlamakta; yalnızca bu hakkın kapsamını ve içeriğini belirlemekle yetinmeyip, aynı zamanda etkin bir şekilde uygulanmasını sağlayacak açık ve zımni güvenceleri de içermektedir⁴⁵. Bu yönüyle adil yargılanma hakkı hem maddi ceza hukuku hem de ceza muhakemesi hukuku bakımından iki boyutlu bir anlam taşır. Maddi ceza hukuku açısından bu hakkın yansıması, suçta ve cezada kanunilik ilkesinde; muhakeme hukuku açısından ise, yargılamanın usulüne ilişkin hakkaniyetin gözetilmesinde somutlaşır⁴⁶.

Adil yargılanma hakkı, AİHS m. 6 kapsamında; mahkemeye erişim hakkı, kanunla kurulmuş, bağımsız ve tarafsız mahkemelerde yargılanma hakkı, makul sürede yargılanma hakkı, hakkaniyete uygun yargılanma hakkı, masumiyet karinesi, aleni yargılama ve aleni karar hakkı ve asgari şüpheli/sanık haklarını güvence altına almaktadır.

Mahkemeye erişim hakkı, ceza muhakemesinde sanığın kendisine yöneltilen suç isnadına ilişkin olarak bir mahkeme önünde yargılanmayı talep edebilmesini ve bu süreçte iddialarını etkili biçimde ileri sürebilmesini güvence altına alır⁴⁷. AİHS'in 6. maddesinde açıkça düzenlenmemiş olmakla birlikte, AİHM Golder kararında bu hakkı adil yargılanma hakkının ayrılmaz bir unsuru olarak kabul etmiştir⁴⁸. Bu hak mutlak nitelikte değildir; ancak Ashingdane kararında da vurgulandığı

⁴⁴ Schroeder, s. 94; Yenisey/Nuhoğlu, s. 90-91; Öztürk vd., s.122-123.

⁴⁵ Taner, s. 52.

⁴⁶ Yenisey/Nuhoğlu, s. 90-91; Kangal, Zeynel T., "Anayasal Güvence Olarak Suçta ve Cezada Kanunilik İlkesi." *Ceza Hukuku Dergisi*, C. 6, S. 17, 2011 s. 61-106; Gülçür, Abdulkadir. "AİHM ve Türk Anayasa Mahkemesi'nin Kararları Işığında Hukuki Kesinlik (Belirlilik) İlkesinin İncelenmesi." *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, C. 24, S. 1, 2018, s. 162-163.

⁴⁷ Van Dijk, Pieter/Viering, Marc. "Right to a Fair and Public Hearing." *Theory and Practice of the European Convention on Human Rights*, ed. Pieter van Dijk, Fried van Hoof, Arjen van Rijn, Leo Zwaak, Intersentia, Oxford, 2006, s. 557.

⁴⁸ AİHM Golder ve Birleşik Krallık kararında, "Madde 6/1'in herkese medeni hak ve yükümlülükleriyle ilgili her türlü talebini bir mahkeme veya yargı mercii önüne getirme hakkını güvence altına aldığı sonucuna varmaktadır. Bu şekilde madde, erişim hakkının, yani medeni konularda mahkemeler önünde dava açma hakkının, sadece bir yönünü oluşturduğu "mahkeme hakkını" somutlaştırmaktadır. Buna, m. 6/1 ile belirtilen güvenceler de eklenir. Madde 6/1 ile hem mahkemenin teşkilatı ve yapısı hem de yargılamanın yürütülmesine ilişkin olarak getirilen güvenceler eklenmiştir. Özetle,

üzere, yalnızca hakkın özüne dokunmamak, meşru bir amaç gütmek ve orantılılık ilkesine uygun olmak koşuluyla sınırlandırılabilir⁴⁹. AYM, bireysel başvurulara ilişkin kararlarında AİHM içtihatları doğrultusunda mahkemeye erişim hakkını, “*bir uyuşmazlığı mahkeme önüne taşıyabilme ve uyuşmazlığın etkili bir şekilde karara bağlanmasını isteme hakkı*” olarak tanımlamıştır⁵⁰. Bununla birlikte, ceza yargılamalarında duruşma salonundaki oturma düzeni, mahkemeye erişim hakkı ile doğrudan bir ilişki içinde değildir. Ancak, yargılamanın bütününde tarafların iddia ve savunmalarını eşit koşullarda ileri sürebilmesi ve mahkemenin karar verme sürecinin fiilen etkili bir biçimde işlemesi bakımından dolaylı bir bağlantı kurulabilir; yine de bu durum, adil yargılanma hakkı bağlamında mahkemeye erişim hakkının doğrudan bir unsuru olarak değerlendirilemez.

Makul sürede yargılanma hakkı, ceza muhakemesinde sanığın suç isnadına ilişkin yargılamanın gereksiz gecikmelere yol açmadan, adaletin etkinliğini ve güvenilirliğini zedelemeyen tamamlanmasını güvence altına alan temel bir unsurdur⁵¹. AİHM, bu hakkın ihlal edilip edilmediğini belirlerken başvuru için neyin tehlikede olduğu, davanın karmaşıklığı, tarafların tutumu ve yetkili makamların davranışları olmak üzere dört ölçütü esas almaktadır⁵². Ceza yargılamasında makul olmayan gecikmeler, yalnızca bireyin adil yargılanma hakkını değil, aynı zamanda lekelenmeme ve hukuk güvenliği ilkelerini de zedeler⁵³. Bununla birlikte, ceza yargılamalarında duruşma salonundaki oturma düzeninin makul sürede yargılanma hakkı ile doğrudan bir ilişkisi bulunmamaktadır; bu düzen, yargılamanın süresinden ziyade, adil ve dengeli bir yargılama ortamının sağlanmasıyla ilgilidir.

Masumiyet karinesi, ceza muhakemesinin temel güvencelerinden biri olup, suç isnadı altındaki kişinin suçluluğu kesinleşmiş bir yargı kararıyla sabit oluncaya kadar suçlu olarak kabul edilmemesini ifade eder⁵⁴. Bu ilke, ispat yükünün iddia makamına ait olmasını ve sanığın suçsuzluğunu ispatla yükümlü tutulmamasını gerektirir⁵⁵. Masumiyet karinesi, yalnızca yargılama sonucunda verilen hükmün değil, yargılama sürecinin tamamının sanığın suçluymuş gibi

---

adil yargılanma hakkı bir bütündür” değerlendirmesini yapmıştır. AİHM, Golder ve Birleşik Krallık, Başvuru No: 4451/70, Karar Tarihi: 21 Şubat 1975, <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57496>, § 35, [son erişim tarihi: 23.08.2024].

⁴⁹ Harris vd., s. 241-248; İnceoğlu, *İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlarında Adil Yargılanma Hakkı*, s. 118-119; AİHM, Ashingdane ve Birleşik Krallık, Başvuru No: 8225/78, Karar Tarihi: 28 Mayıs 1985, <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57425>, § 58, [son erişim tarihi: 28.08.2024].

⁵⁰ İnceoğlu, *İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlarında Adil Yargılanma Hakkı*, s. 155.

⁵¹ Trechsel, s. 137; Gökçen/Alşahin/Çakır, s. 130.

⁵² Grabenwarter, s. 141-142; Clayton/Tomlinson, s. 167.

⁵³ Harris vd., s. 281; AİHM, H ve Fransa, Başvuru No: 10073/82, Karar Tarihi: 24 Ekim 1989, <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-57502>, § 58, [son erişim tarihi: 01.09.2024]; Akıncı, Fatih. “Lekelenmeme Hakkı.” *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, S. 43, 2020, s. 181-182.

⁵⁴ Lippke, Richard L. “The Presumption of Innocence in the Trial Setting.” *An International Journal of Jurisprudence and Philosophy of Law*, C. 28, S. 2, 2015, s. 159-161; Trechsel, s. 153-154.

⁵⁵ Yıldırım, Akif. “Anayasa Mahkemesi Uygulamasında Masumiyet Karinesi.” *Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi*, S. 9, 2017, s. 492-495; AİHM, ispat yükümlülüğünün kural olarak iddia makamında olduğunu kabul etmekle birlikte istisnai bazı durumlarda aksi kanıtlanabilen karinelerin masumiyet karinesini ihlal etmeyeceğine karar vermiştir. Buna ilişkin olarak AİHM, Salabiaku ve Fransa kararında, Fransız hukukunda havaalanında yasaklı maddeler ile yakalanan kişinin kaçakçılık yaptığına dair karine bağlamında sanığın cezalandırılmasını karinenin aksinin ispatının mümkün olması sebebiyle masumiyet karinesinin ihlali olarak değerlendirmemiştir. AİHM, Salabiaku ve Fransa, Başvuru No: 10519/83, Karar Tarihi: 7 Ekim 1988, <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57570>, § 26-28, [son erişim tarihi: 07.09.2024].

gösterilmeden yürütülmesini gerektirir⁵⁶. Bu bağlamda duruşma salonundaki oturma düzeni, karinenin “*görünüşteki*” etkisi açısından sembolik fakat önemli bir işleve sahiptir. Sanığın hakim ve müdafiden uzak, kolluğun arasında ya da izleyicilerin doğrudan karşısında konumlandırılması, suçluluk algısını güçlendirerek masumiyet karinesinin özünü zedeleyebilir. Bu nedenle oturma düzeni, yalnızca fiziki bir yerleşim meselesi değil, aynı zamanda yargılamanın tarafsız ve adil bir görünüm içinde yürütülmesini sağlayan bir unsurdur. Bununla birlikte, oturma düzenine ilişkin hususlar daha çok yargılamanın algısal boyutuyla ilgili olup, masumiyet karinesinin doğrudan normatif içeriğiyle bağlantılı değildir; bu nedenle iki kavram arasında doğrudan bir hukuki ilişki kurmak mümkün değildir.

AIHS m. 6/3, hakkında suç isnadında bulunulan kişilere adil bir yargılama sürecinin sağlanabilmesi için gerekli asgari güvenceleri düzenlemektedir. Bu hükümler, şüpheli ya da sanığın suçlamalardan zamanında ve anladığı bir dilde haberdar edilmesi, savunmasını hazırlamak için yeterli süre ve imkâna sahip olması, kendi seçtiği veya devlet tarafından sağlanan bir müdafinin hukuki yardımından yararlanabilmesi, tanıkları sorguya çekebilmesi ve gerektiğinde ücretsiz tercüman desteği alabilmesi gibi temel hakları güvence altına alır⁵⁷. Bu güvenceler, AIHS m. 6/1’de yer alan hakkaniyete uygun yargılanma hakkının somutlaşmış unsurları olup, sanığın yargılama sürecine etkin biçimde katılabilmesini ve savunmasını gereği gibi ortaya koyabilmesini sağlamayı amaçlar⁵⁸. Ancak, duruşma salonu oturma düzeni bu güvencelerle doğrudan bağlantılı bir unsur değildir; yalnızca istisnai hallerde, savunma hakkının fiilen kullanılmasını engellediği ölçüde dolaylı bir etki doğurabilir.

Adil yargılanma hakkının diğer unsurları arasında yer alan kanunla kurulmuş, bağımsız ve tarafsız mahkeme önünde yargılanma hakkı ile hakkaniyete uygun yargılanma hakkı, duruşma salonu oturma düzeniyle doğrudan ilişkilidir. Zira mahkemenin bağımsızlığı ve tarafsızlığı yalnızca kararın içeriğiyle değil, yargılamanın dışı yansıyan görünümüyle de değerlendirilir. Sanığın, savcının ve müdafinin duruşmadaki konumları, tarafsız bir yargılamanın hem “*gerçekten*” hem de “*görünüşte*” sağlanıp sağlanmadığını etkileyebilir. Benzer şekilde, hakkaniyete uygun yargılama ilkesi, tarafların yargılama sürecine eşit koşullarda katılabilmesini ve yargılamanın taraflardan birini dezavantajlı bir konuma düşürmeden yürütülmesini gerektirir. Bu nedenle, ikinci bölümde duruşma salonu oturma düzeninin mahkemenin tarafsızlığı ile yargılamanın hakkaniyetine etkileri ele alınacaktır.

E. Adil Yargılanma Hakkının Mekansal Boyutu: Duruşma Salonu Oturma Düzeni

Adil yargılanma hakkı, yalnızca taraflara birtakım usuli güvencelerin tanınmasıyla sınırlı bir

⁵⁶ Campbell, Liz. “Criminal Labels, the European Convention on Human Rights and the Presumption of Innocence.” *Modern Law Review*, C. 76, S. 4, 2013, s. 682-688; AIHM, Barbera/Messegue/Jabardo ve İspanya kararında masumiyet karinesine ilişkin olarak “*Masumiyet karinesi, mahkeme üyelerinin görevlerini yerine getirirken sanığın isnat edilen suçu işlediğine dair önyargılı bir düşünceyle işe başlamamalarını gerektirir; ispat yükümlülüğü iddia makamına aittir ve her türlü şüphe sanığın lehine olmalıdır. Ayrıca, sanığın savunmasını buna göre hazırlayıp sunabilmesi ve kendisini mahkûm etmeye yetecek delilleri ortaya koyabilmesi için, kendisine karşı açılacak dava hakkında sanığı bilgilendirmek de iddia makamının görevidir*” açıklamasını yapmıştır. AIHM, Barbera/Messegue/Jabardo ve İspanya, Başvuru No: 10590/83, Karar Tarihi: 6 Aralık 1988, <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57429>, § 77, [son erişim tarihi: 05.09.2024].

⁵⁷ Goss, Ryan. *Criminal Fair Trial Rights*. Hart Publishing, Oxford, 2016, s. 73-74; Harris vd., s. 309.

⁵⁸ Reid, s. 233-234.

hak değildir. Bu hak, tanınan güvencelerin fiilen kullanılabilmesini sağlayan yargısal ve fiziksel koşulların da adil bir şekilde oluşturulmasını gerektirir⁵⁹. Adil yargılanma hakkı, yargılamanın yalnızca hukuken adil olmasını değil, aynı zamanda adaletin dışarıdan da görülebilir biçimde gerçekleşmesini zorunlu kılar⁶⁰. Bu görünürlük, özellikle duruşma salonunun oturma düzeni ve tarafların bu düzende konumlandırılma biçimiyle yakından ilişkilidir.

Ceza muhakemesi bakımından duruşma salonu, yargılamanın hem sembolik hem de pratik düzeyde vücut bulduğu alandır. Tarafların bu alandaki konumları, yalnızca mekansal bir düzenleme meselesi değil; aynı zamanda mahkemenin tarafsızlığı, savunma ile iddia arasındaki denge ve kamuoyu nezdinde adaletin görünürlüğü bakımından belirleyici bir faktördür⁶¹. Bu nedenle duruşma salonundaki oturma düzeni, adil yargılanma hakkının bir unsuru olan silahların eşitliği ilkesinin fiilen sağlanıp sağlanmadığının da önemli bir göstergesidir.

Savunma ve iddia makamının mahkeme karşısında eşit koşullarda konumlandırılması, yalnızca taraflara eşit usuli imkanların tanınması anlamına gelmez; aynı zamanda yargılamanın dış görünüşünde de bu dengenin korunmasını gerektirir. Özellikle sanığın müdafii ile yan yana oturmadığı, savcının ise hâkimle aynı kürsüde yer aldığı duruşma salonu düzenleri hem savunmanın etkinliğini zayıflatmakta hem de kamuoyu açısından mahkemenin tarafsızlığına dair şüphe doğurmaktadır. Bu durum, adil yargılanma hakkının temel unsurlarından biri olan “*tarafsızlık*” ilkesini zedeleyerek adaletin görünürlüğünü olumsuz etkilemektedir.

Duruşma salonunu oturma düzeni, adil yargılanma hakkının soyut bir ilke olmaktan çıkıp somut biçimde hayata geçirilmesinde kritik bir rol oynamaktadır. Duruşma salonu oturma düzeninin, savunma ile iddia makamı arasında eşitliği görünür kılacak, sanığın müdafii ile etkin iletişimini sağlayacak ve mahkemenin tarafsızlık algısını koruyacak şekilde düzenlenmesi, hukuk devleti ilkesinin ve yargıya duyulan güvenin de gereğidir. Bu çerçevede, aşağıda duruşma salonu oturma düzeninin mahkemenin tarafsızlığı ve silahların eşitliği ilkesi üzerindeki yansımaları ayrıntılı olarak değerlendirilecektir.

II. DURUŞMA SALONU OTURMA DÜZENİNİN ADİL YARGILANMA HAKKININ UNSURLARI ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

A. Kanunla Kurulmuş, Bağımsız ve Tarafsız Mahkeme Önünde Yargılanma Hakkı

Anglosakson hukuk sisteminde adil yargılanma hakkı kavramı, esas olarak mahkemenin bağımsızlığı, tarafsızlığı ve duruşmanın aleniyeti ilkelerini içermektedir. AİHS’in 6. maddesi bu unsurları birbirinden ayrı, bağımsız ilkeler olarak düzenleyerek adil yargılanma hakkının kapsamını daha belirgin hale getirmiştir⁶². AİHM, “*mahkeme*” kavramını özerk biçimde yorumlamakta ve iç hukukta mahkeme olarak tanımlanmayan bazı idari veya disiplin organlarını da fonksiyonları itibarıyla bir uyuşmazlık hakkında bağlayıcı karar verme yetkisine sahip oldukları ölçüde mahkeme

---

⁵⁹ Reid, s. 101.

⁶⁰ Karakehya, “Kanunla Kurulmuş, Bağımsız ve Tarafsız Bir Mahkeme Önünde Yargılanma Hakkının Ceza Muhakemesindeki Yansımaları”, s. 840-841; Harris vd., s. 294.

⁶¹ Yenisey/Nuhoğlu, s. 91.

⁶² Schroeder, s. 94.

olarak kabul edebilmektedir⁶³. Bu yaklaşım, AİHS’in şekilden ziyade öze odaklanan yorum anlayışının bir yansımasıdır. Bir mahkemenin kanunla kurulmuş sayılabilmesi yalnızca yasal dayanağının bulunmasına bağlı değildir; mahkemenin yapısının, işleyişinin ve hakimlerin atanma usullerinin de kanuni esaslara uygun olması gerekir. Bu çerçevede AİHM, kuvvetler ayrılığı ilkesine gönderme yaparak, hâkimlerin usule aykırı şekilde atanması veya görevden alınmalarını “*kanunla kurulmuş mahkeme*” güvencesiyle bağdaştırmamaktadır⁶⁴.

Yargılamanın kanunla kurulmuş, görev ve yetkileri yasayla belirlenmiş bir mahkeme önünde yapılması kadar, bu mahkemede görev yapan hakimlerin bağımsızlığı ve tarafsızlığı da hukuk devleti ilkesinin ayrılmaz bir gereğidir⁶⁵. AİHM, bağımsızlık ilkesini hakimlerin atanma ve görev süreleri, dış etkilere karşı korunma düzeyi ve mahkemenin yürütme organlarıyla ilişkileri üzerinden değerlendirirken, tarafsızlığı hem kişisel hem de kurumsal düzeyde incelemektedir⁶⁶. Bu bağlamda AİHM, subjektif ve objektif olmak üzere iki yönlü bir test uygular. Subjektif testte hakimın kişisel önyargısının bulunup bulunmadığı incelenirken, objektif testte ise hakimın veya mahkemenin tarafsızlığından şüphe duyulmasına neden olabilecek olguların mevcut olup olmadığı araştırılır⁶⁷. Bu değerlendirme, “*adalet yalnızca gerçekleşmemeli, aynı zamanda gerçekleştiği de görülmelidir*” ilkesine dayanmaktadır. Dolayısıyla hem sanık hem de kamuoyu nezdinde yargılamanın bağımsız ve tarafsız bir mahkeme önünde yürütüldüğüne dair güvenin tesis edilmesi adil yargılanma hakkının özünü oluşturur⁶⁸.

Türk hukukunda da bu ilkeler anayasal güvence altındadır. Anayasa’nın 9. maddesi, yargı yetkisinin bağımsız ve tarafsız mahkemelerce kullanılacağını hükme bağlarken; 37. maddesi, hiç kimsenin kanunen tabi olduğu mahkemeden başka bir merci önüne çıkarılamayacağını düzenleyerek kanuni hakim ilkesini vurgular⁶⁹. Ayrıca Anayasa’nın 138 ve devamı maddeleri hakimlerin bağımsızlığını, görev güvencesini ve yargı yetkisinin kullanılmasında hiçbir organ, makam veya kişinin müdahalesine izin verilmemesini güvence altına almaktadır. Ceza Muhakemesi Kanunu da bu ilkeleri somutlaştırmakta; 7. maddesiyle görevli olmayan hakim veya mahkemelerce yapılan işlemleri

⁶³ İnceoğlu, *İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlarında Adil Yargılanma Hakkı*, s. 159; AİHM, Sramek ve Avusturya, Başvuru No: 8790/79, Karar Tarihi: 22 Ekim 1984, <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-87873>, § 36, [son erişim tarihi: 29.08.2024].

⁶⁴ Torun, Fatih. “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin Fazlı Aslaner/Türkiye Kararı Bağlamında Tarafsız Mahkemede Yargılanma Hakkı.” *Anayasa Yargısı*, C. 37, S. 1, 2020, s. 291-293; Clayton/Tomlinson, s. 174; AİHM, Oleksandr Volkov ve Ukrayna, Başvuru No: 21722/11, Karar Tarihi: 9 Ocak 2013, <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-115871>, § 118, [son erişim tarihi: 29.08.2024].

⁶⁵ Yenisey/Nuhoğlu, s. 91.

⁶⁶ Centel, Nur. “Adil Yargılama İlkesi ve Türk Hukukundaki Bazı Sorunlar.” *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 16, S. 1-2, 2010, s. 10-11; İnceoğlu, *İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlarında Adil Yargılanma Hakkı*, s. 166-167; AİHM, Findlay ve Birleşik Krallık, Başvuru No: 22107/93, Karar Tarihi: 25 Şubat 1997, <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58016>, § 73, [son erişim tarihi: 29.08.2024].

⁶⁷ Clayton/Tomlinson, s. 171; Harris vd., s. 293; AİHM, Hauschildt ve Danimarka, Başvuru No: 10486/83, Karar Tarihi: 24 Mayıs 1989, <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57500>, § 46, [son erişim tarihi: 01.09.2024]; AİHM, Piersack ve Belçika, Başvuru No: 8692/79, Karar Tarihi: 1 Ekim 1982, <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57557>, § 30, [son erişim tarihi: 01.09.2024].

⁶⁸ Karakehya, “Kanunla Kurulmuş, Bağımsız ve Tarafsız Bir Mahkeme Önünde Yargılanma Hakkının Ceza Muhakemesindeki Yansımaları”, s. 840-841; Harris vd., s. 294.

⁶⁹ Özbek/Doğan/Bacaksız, s. 509.

hükümsüz saymakta, 22 ila 32. maddeleri arasında ise hakimin tarafsızlığını etkileyebilecek subjektif ve objektif durumları düzenlemektedir. Bu hükümler, hakimin davaya bakamayacağı veya reddedilmesi gereken durumları belirleyerek tarafsızlık ilkesini koruma altına almaktadır⁷⁰.

AYM, bireysel başvurular bağlamında “*kanunla kurulmuş, bağımsız ve tarafsız mahkemede yargılanma hakkı*”nı değerlendirirken AİHM’in yerleşik içtihadıyla paralel bir yaklaşım benimsemiştir. Mahkeme, hakimlerin atanma şekli, görev süresi, dış baskılara karşı teminatların varlığı, mahkemenin bağımsız bir görünüm sergileyip sergilemediği ve tarafsızlık bakımından subjektif ile objektif testlerin uygulanıp uygulanmadığı ölçütlerini esas almaktadır⁷¹. Böylelikle hem yargı bağımsızlığının hem de tarafsızlığın, adil yargılanma hakkının yalnızca biçimsel değil, aynı zamanda toplumsal güveni güçlendiren bir unsur olduğunu kabul etmektedir.

B. Silahların Eşitliği İlkesi

1. Silahların Eşitliği İlkesinin Kavramsal Çerçevesi

Silahların eşitliği ilkesi, ceza muhakemesinde taraflar arasında adil bir denge kurulmasını amaçlayan temel bir ilkedir⁷². İlkenin dayandığı “*silah*” metaforu, tarafların yargılama sürecinde sahip oldukları imkanlar, araçlar ve usuli hakları temsil eder. Bu benzetme, tarihsel anlamda bir düello sahnesindeki eşit şartlarda mücadele fikrini çağrıştırır; ancak modern hukuk bağlamında, devletin güçlü konumuna karşı bireyin korunmasını ve yargılamada fırsat eşitliğinin sağlanmasını ifade eder. Dolayısıyla silahların eşitliği ilkesi, yalnızca şekli bir eşitliği değil, tarafların yargılamaya etkili biçimde katılabilmeleri için gerekli maddi dengenin kurulmasını da hedefler. Bu bölümde, ilkenin kavramsal çerçevesi “*eşitlik*” ve “*ilke*” kavramları temelinde ele alınarak açıklanacaktır.

Silahların eşitliği ilkesi, AİHS’in 6. maddesi çerçevesinde adil yargılanma hakkının temel bileşenlerinden biridir. Ceza muhakemesinde bu ilke, iddia ve savunmanın yargılama sürecinde eşit imkanlara sahip olmasını, dolayısıyla taraflar arasında usuli bir denge kurulmasını gerektirir. Amaç, bireyin kamu gücü karşısında zayıf düşmesini engellemek ve yargılamanın gerçekten adil bir şekilde yürütülmesini sağlamaktır⁷³. AİHM, yerleşik içtihadında silahların eşitliği ilkesini tarafların mahkeme önünde sahip oldukları hak ve yükümlülükler bakımından makul bir denge kurulması zorunluluğu olarak yorumlamakta ve bu ilkeyi adil yargılanmanın vazgeçilmez bir unsuru olarak kabul etmektedir⁷⁴.

---

⁷⁰ Öztürk vd., s.125.

⁷¹ Çevik, Abdullah. *Adil Yargılanma Hakkı Rehberi*. Anayasa Mahkemesi Yayınları, Anayasa, 2014, s. 54; AYM, Yasemin Ekşi Başvurusu, Başvuru No: 2013/5486, Karar Tarihi: 4 Aralık 2013, <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2013/5486>, § 44-47, [son erişim tarihi: 01.09.2024].

⁷² Ünal, s. 66-84.

⁷³ Dinç, Güney. *İnsan Hakları Sözleşmesi*. Türkiye Barolar Birliği Yayınları, Ankara, 2006, s. 252-253.

⁷⁴ Grabenwarter, s. 134; Van Dijk/Viering, s. 580; Dinç, s. 252-253; AİHM, Delcourt ve Belçika, Başvuru No: 2689/65, Karar Tarihi: 17 Ocak 1970, <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57467>, s. 15, [son erişim tarihi: 14.04.2024]; AİHM, Feldbrugge ve Hollanda, Başvuru No: 8562/79, Karar Tarihi: 29 Mayıs 1986, <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57486>, § 44, [son erişim tarihi: 11.09.2024]; AİHM, Dombo Beheer B.V. ve Hollanda, Başvuru No: 1444/88, Karar Tarihi: 27 Ekim 1993, <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57850>, § 33, [son erişim tarihi: 24.08.2024]; AİHM, Ankerl ve İsviçre, Başvuru No: 17748/91, Karar Tarihi: 23 Ocak 1996, <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58067>, § 38, [son

Silahların eşitliği ilkesi, ceza muhakemesi sürecinin her aşamasında taraflara eşit imkân ve fırsatların tanınmasını zorunlu kılar. Bu ilke, biçimsel bir eşitlik anlayışının ötesine geçerek, tarafların delillere ulaşabilmesini, tanıkları sorgulayabilmesini ve iddia veya savunmalarını etkili biçimde ortaya koyabilmesini güvence altına alır⁷⁵. İddia ve savunma makamlarının aynı usuli koşullar altında hareket edebilmesi, yalnızca adil yargılanma hakkının değil, aynı zamanda mahkemenin tarafsızlığının da bir gereğidir⁷⁶. Dolayısıyla, silahların eşitliği ilkesinin uygulamadaki etkinliği, yargılamanın tarafsızlık ve adalet ilkeleriyle uyumunu güçlendirir.

Eşitlik kavramı, insan hakları hukukunun temel ilkelerinden biri olup silahların eşitliği ilkesi bağlamında üç boyutlu bir anlam taşır. İlk olarak, bu ilkenin uygulanmasında görelilik unsuru önemlidir; zira taraflardan biri belirli bir usul hakkında mahrum bırakıldığında, aynı koşul diğer taraf için de geçerliyse, ortaya çıkan durum mutlak anlamda hakkaniyete aykırı sayılmaz. Bu tür durumlarda dezavantajın taraflara eşit biçimde uygulanması, silahların eşitliği ilkesinin ihlali olarak değerlendirilemez. Dolayısıyla ilke, mutlak bir simetri talep etmez; adaletin somut koşullar çerçevesinde gerçekleşmesini amaçlayan rehber bir norm niteliğindedir⁷⁷. İkinci olarak, eşitlik ilkesi ceza muhakemesinde savcının rolü açısından da özel bir öneme sahiptir. Savcının yargılamaya katılmadığı hallerde, hakimin iddia makamının görevini fiilen üstlenmesi tarafsızlık ilkesini zedeleyebilir ve adil yargılanma hakkını tehlikeye sokabilir⁷⁸. Üçüncü olarak, eşitlik kavramı, savunmanın iddia makamı karşısında dezavantajlı bir konuma düşmemesi gerektiği anlayışına dayanır. AİHM, savunma aleyhine ortaya çıkan dengesizlikleri çoğu kez somut zararın varlığı aranmaksızın ihlal olarak nitelese de bazı kararlarında bu yaklaşımı esneterek eşitsizliğin yargılamanın sonucuna etkisi bulunmadığı durumlarda ihlal olmadığı sonucuna varmıştır⁷⁹.

erişim tarihi: 24.08.2024]; AİHM, Stankiewicz ve Polonya, Başvuru No: 46917/99, Karar Tarihi: 6 Nisan 2006, <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-73083>, § 58, [son erişim tarihi: 11.09.2024].

⁷⁵ Mrčela, Marin. “Adversarial Principle, The Equality of Arms and Confrontational Right-European Court of Human Rights Recent Jurisprudence.” *EU and Comparative Law Issues and Challenges Series*, C. 1, 2017, s. 16

⁷⁶ Toma, Elisa. “The Principle of Equality of Arms – Part of the Right to a Fair Trial.” *Law Review*, C. 3, 2011, s. 5.

⁷⁷ Yavuz Kılıç, Özge Ceren. “Adil Ceza Yargılamasında Çelişmeli Yargılama ve Silahların Eşitliği İlkeleri Bakımından Müdafinin Önemi.” *Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Prof. Dr. Mustafa Avcı’ya Armağan, C. 6, S. 2, 2025, s. 2490-2492; Trechsel, s. 97-98; AİHM, savunma makamının telefon dinlemelerinin içeriğine erişiminin engellenmesi sebebiyle silahların eşitliği ilkesinin ihlal edildiğine dair argümanı yeterli bulmamıştır. AİHM’e göre iddia makamı da telefon dinlemelerinin içeriğine erişemediği için her iki taraf da aynı bilgiye ulaşamamakta ve bu sebeple silahların eşitliği ilkesinin ihlali oluşmamaktadır. AİHM, Jasper ve Birleşik Krallık, Başvuru No: 27052/95, Karar Tarihi: 16 Şubat 2000, <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58495>, § 57-58, [son erişim tarihi: 11.09.2024].

⁷⁸ Trechsel, s. 98; AİHM, savcının katılmadığı duruşmalarda adil yargılanma hakkı bağlamında silahların eşitliği ilkesinin ihlal edilip edilmediği hususunu değerlendirmiştir. Başvuran, İzlanda mevzuatına göre bazı davalarda yargılamanın savcının yokluğunda görülebildiğini ve bu durumun hakimlerin savcılarının görevini devralmalarına yol açtığını ve bu nedenle hakimin hem hakimlik hem de savcılık yaparak tarafsızlığının ortadan kalktığını ileri sürmüştür. AİHM, savcının, başvuranın davasındaki oturumların bir kısmına katılmadığını ancak bu oturumların esas olarak hazırlık veya usule ilişkin konularla ilgili olduğunu, delillerin sunulduğu ve tanıkların dinlendiği duruşmalarda savcının bulunduğu gerekçesiyle ihlal olmadığına karar vermiştir. AİHM, Thorgeir Thorgeirson ve İzlanda, Başvuru No: 13778/88, Karar Tarihi: 25 Haziran 1992, <https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-57795>, § 46-54, [son erişim tarihi: 11.09.2024].

⁷⁹ Trechsel, s. 99-100; AİHM, “silahların eşitliği ilkesi, usule ilişkin bir eşitsizlikten kaynaklanan somut ve ölçülebilir bir hakkaniyetsizlik ile sınırlı değildir” tespitini yaparak savcılığın savunmanın bilgisi olmadan mahkemeye beyanda bulunmasını adil yargılanma hakkının ihlali olarak değerlendirmiştir. AİHM, Lanz ve Avusturya, Başvuru No: 24430/94, Karar Tarihi: 31 Ocak 2002, <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-60021>, § 58-64, [son erişim tarihi: 11.09.2024]; AİHM,

Dolayısıyla, iddia ile savunma arasında mutlak bir eşitlik sağlanması zorunlu değildir; önemli olan savunmanın adil bir şekilde temsil edilmesini ve muhakemenin dengesini koruyacak güvencelerin sağlanmasını temin etmektir.

Silahların eşitliği ilkesi, ceza muhakemesinde adil yargılanma hakkının çekirdek unsurlarından biri olup, yalnızca usule ilişkin biçimsel bir eşitliği değil, tarafların fiili koşullarını gözeterek adil bir dengeyi tesis etmeyi hedefler. Bununla birlikte, özellikle soruşturma evresinde savcı ile şüpheli arasındaki konum farkı nedeniyle mutlak bir eşitliğin sağlanması mümkün değildir. Savcı, kamu gücünü temsil etmesi sebebiyle geniş kurumsal imkanlara, delil toplama araçlarına ve idari desteğe sahipken; şüpheli, bireysel olanaklarla sınırlı bir konumdadır. Bu yapısal dengesizlik karşısında, mahkemelerin savunma tarafı lehine dengeleyici önlemler alması, yargılamanın adil ve tarafsız bir biçimde yürütülmesi bakımından zorunlu bir gereklilik olarak ortaya çıkmaktadır⁸⁰.

Silahların eşitliği ilkesi, AİHM içtihatlarında adil yargılanma hakkının vazgeçilmez unsurlarından biri olarak çeşitli biçimlerde somutlaştırılmıştır. Bununla birlikte, bu ilkenin “*hak*” değil “*ilke*” olarak nitelendirilmesi, uygulanış biçimini belirleyen temel farkı ortaya koyar. Haklar, bireylere belirli konularda talep edilebilir ve doğrudan uygulanabilir nitelikte güvenceler sunarken; ilkeler, bu hakların kullanımına yön veren, daha genel ve soyut nitelikli normatif çerçeveler oluşturur⁸¹. Bu bağlamda silahların eşitliği ilkesi, ceza muhakemesinin her aşamasında taraflar arasında adil bir dengenin korunmasını hedefleyen usuli bir rehber niteliği taşır⁸². İlke, taraflara somut haklar tanımaktan ziyade, var olan hakların eşit ve etkili biçimde kullanılmasını güvence altına almayı amaçlar. Örneğin, sanığın müdafii talep etme hakkı doğrudan bir hak niteliği taşırken, müdafinin savcılıkla eşit imkanlara sahip olması gerekliliği silahların eşitliği ilkesi kapsamında değerlendirilir. Bu soyut ve yönlendirici yapı, mahkemelere somut olayların özelliklerine göre esnek yorum ve uygulama olanağı tanırken; aynı zamanda tarafların bireysel düzeyde doğrudan talepte bulunabilmesini sınırlandırabilir⁸³. Bu nedenle silahların eşitliği ilkesi, adil yargılanma hakkının uygulanmasında yönlendirici bir norm işlevi görür. İlkenin hak kavramına kıyasla daha soyut bir yapıya sahip olması, ceza muhakemesinin farklı aşamalarında ortaya çıkan durumlara göre esnek biçimde yorumlanmasına olanak tanır⁸⁴. Böylece yargı mercileri, somut olayın koşullarına uygun biçimde adil bir denge kurarak dinamik ve duruma özgü çözümler geliştirebilir⁸⁵. Bununla birlikte, ilkenin soyut karakteri mahkemelere geniş bir takdir alanı tanırken, bireylerin haklarını doğrudan

---

savunmanın istinaf başvuru süresi kısa olmasına rağmen savcılığın dilekçe sunmasına ilişkin herhangi bir süre sınırının bulunmamasını, savcılığın savunmanın aksine dosyanın raportör yargıcının kimliğinden haberdar olmasını, raportör yargıcın taslağı da dahil olmak üzere dosyanın savunmaya değil savcılığa iletilmesine ilişkin başvuruyu eşitsizliğin savunmaya etkileri bağlamında değerlendirerek ortada bir zarar olmadığı gerekçesiyle adil yargılanma hakkının ihlal edilmediğine karar vermiştir. AİHM, Kremzow ve Avusturya, Başvuru No: 12350/86, Karar Tarihi: 21 Eylül 1993, [https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57829, § 73-75, \[son erişim tarihi: 24.08.2024\]](https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57829, § 73-75, [son erişim tarihi: 24.08.2024]).

⁸⁰ Fedorova, s. 39; Grabenwarter, s. 134.

⁸¹ Dinç, s. 252-253.

⁸² Toma, s. 5.

⁸³ Yıldırım, Akif/Kılıç, Ayhan. “Anayasa Mahkemesi ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Işığında Silahların Eşitliği İlkesi.” *Ceza Hukuku ve Kriminoloji Dergisi*, C. 9, S. 2, 2021, s. 391.

⁸⁴ Mrčela, s. 17.

⁸⁵ Fedorova, s. 41.

talep edebilme imkanını sınırlandırabilir. Hakların somut niteliği bireylere devlet karşısında belirli güvenceleri ileri sürme olanağı sağlarken; ilkeler bu güvencelerin nasıl kullanılacağına ilişkin genel bir yön gösterir. Bu sebeple silahların eşitliğinin hak değil, ilke olarak düzenlenmesi, ceza muhakemesinde denge arayışını kolaylaştırmakla birlikte, bireylerin somut hak taleplerini ileri sürme kapasitesini zayıflatma riski de taşımaktadır⁸⁶.

Sonuç itibarıyla silahların eşitliği ilkesi, ceza adalet sisteminde adil yargılanma hakkının somutlaşmasını sağlayan temel normatif ilkelerden biridir⁸⁷. Bu ilke, tarafların yalnızca biçimsel olarak aynı haklara sahip olmasını değil, bu haklardan fiilen yararlanabilmesini de güvence altına almayı amaçlar⁸⁸. Ceza yargılamasında iddia ve savunma makamı arasındaki denge, hukuk devleti ilkesinin işlerliğini güçlendirmenin yanı sıra, toplumsal düzeyde yargıya duyulan güvenin sürdürülebilmesi açısından da belirleyicidir⁸⁹. Her ne kadar iddia ve savunma arasında mutlak bir eşitlik sağlamak pratik olarak mümkün olmasa da mahkemelerin bu yapısal farklılıkların doğurduğu dezavantajları telafi edecek önlemler alması, adil bir yargılamanın olmazsa olmaz koşuludur⁹⁰. Dolayısıyla, silahların eşitliği ilkesi yalnızca adaletin gerçekleştirilmesine değil, aynı zamanda adaletin görünür biçimde sağlandığına dair kamuoyu güveninin pekiştirilmesine hizmet eden vazgeçilmez bir işlev görür.

2. Silahların Eşitliği İlkesinin Hukuki Temelleri

Silahların eşitliği ilkesi, adil yargılanma hakkının kapsamı içinde Avrupa İnsan Hakları Komisyonu (AİHK) ve AİHM tarafından geliştirilen ve hem ceza muhakemesi hem de medeni yargılama süreçlerinde geçerliliği kabul edilen temel ilkelerden biridir. AİHM içtihadında bu ilkenin dayandığı hukuki temel, köken itibarıyla Anglosakson hukuk sisteminde şekillenen taraf muhakemesi anlayışına uzanır⁹¹. Bununla birlikte, Strazburg organları silahların eşitliği ilkesinin belirli bir hukuk sistemine özgü olmadığını, evrensel adil yargılanma standartlarının bir gereği olarak değerlendirilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. 1960'lı yıllardan itibaren verilen bazı AİHM kararları, ilkenin teorik ve normatif çerçevesinin oluşumunda dönüm noktası niteliğindedir⁹². Dolayısıyla, silahların eşitliği ilkesinin hukuki dayanakları incelenirken, AİHM'in bu dönemde geliştirdiği içtihat çizgisinin dikkate alınması zorunludur.

Taraflardan birinin yargılama sürecinde diğerine kıyasla dezavantajlı bir konuma düşmemesi gerektiğine ilişkin anlayış, AİHK tarafından ilk kez X ve İsveç kararında, medeni hak ve yükümlülükler dair bir uyuşmazlık bağlamında ortaya konulmuştur. Kara Avrupası hukuk sistemlerinde, tarafların iddia ve savunmalarını hakim önünde ileri sürdükleri ve kararın yargı organı tarafından verildiği klasik yargılama modeli, silahların eşitliği ilkesinin AİHM içtihatlarında kabul görmesini kolaylaştırmıştır. Bununla birlikte, medeni yargılamalarda tarafların ekonomik güçleri,

⁸⁶ Dinç, s. 254-255.

⁸⁷ Dinç, s. 254-255.

⁸⁸ Summers, s. 103-104.

⁸⁹ Reid, s. 193-194.

⁹⁰ Summers, s. 106-107.

⁹¹ Taner, s. 105; Schroeder, s. 280.

⁹² Summers, s. 103-104.

hukuki yardım imkanları veya bilgiye erişimleri arasındaki farklılıkların tamamen ortadan kaldırılması mümkün değildir. Silahların eşitliği ilkesi, bu tür yapısal eşitsizlikleri tamamen gidermeyi değil, taraflardan birine diğerine oranla daha geniş usuli imkânlar tanınmasının önüne geçmeyi hedefler⁹³. Dolayısıyla ilkenin özü, her iki tarafın da iddia ve savunmalarını mahkeme önünde sunma ve karşı tarafın ileri sürdüğü delil ve argümanlara yanıt vermede eşit fırsatlara sahip olmasını güvence altına almaktır.

Silahların eşitliği ilkesi, ceza yargılamaları bakımından AİHK tarafından ilk kez Pataki/Dunshirn ve Avusturya kararında açık biçimde tanımlanmış ve adil yargılanma hakkı ile bağdaşmayan bir usuli “eşitsizlik” örneği olarak değerlendirilmiştir. Başvurucular, Avusturya Ceza Muhakemesi Kanunu’nun 294/3. maddesi uyarınca savcıların temyiz duruşmalarına katılabilmelerine rağmen sanıkların veya müdafilerinin bu duruşmalara katılmalarına izin verilmemesinin, adil yargılanma hakkını ve özellikle silahların eşitliği ilkesini ihlal ettiğini ileri sürmüştür. AİHK, kararında silahların eşitliği ilkesinin sanık ile savcının usuli haklar bakımından dengede olmasını gerektirdiğini ve bu dengenin adil yargılanma hakkının ayrılmaz bir parçası olduğunu vurgulamıştır. Avusturya Hükümeti, savcıların yalnızca kamu yararını gözeterek hem sanığın lehine hem de aleyhine hususları değerlendiren tarafsız aktörler olduğunu savunmuş; ancak AİHK bu yaklaşımı ikna edici bulmamıştır. Komisyona göre, savcı temyiz duruşmasında aktif bir rol üstlenmese bile, duruşmada hazır bulunmasıyla mahkeme üzerinde etkide bulunma imkanına sahiptir. Buna karşılık, sanık ya da müdafinin aynı duruşmada bulunma ve savcının görüşlerine yanıt verme hakkı tanınmamıştır. Bu durum, savunmanın görüşlerini mahkeme önünde dile getirme olanağını ortadan kaldırarak açık bir usuli dengesizlik yaratmıştır⁹⁴. AİHK, değerlendirmesinde savcıyı, sanık hakkında cezai yaptırımların ağırlaştırılmasını talep eden bir “karşı taraf” olarak nitelendirmiş ve onun temyiz duruşmasındaki varlığının, tarafsız bir gözlemde ziyade sanık aleyhine bir güç dengesizliği yarattığı sonucuna ulaşmıştır⁹⁵.

AİHK, Pataki/Dunshirn ve Avusturya kararında benimsediği yaklaşımın ardından, tarafsız ve objektif bir sujenin yargılama sürecine katılmasının silahların eşitliği ilkesini ihlal etmeyeceğini Ofner/Hopfinger ve Avusturya kararında ortaya koymuştur. Bu kararda, silahların eşitliği ilkesinin içeriği ve kapsamı ayrıntılı biçimde ele alınmış, ilkenin uygulanma koşulları somut olay bağlamında değerlendirilmiştir. AİHK, “*Generalprokurator*” olarak adlandırılan Yargıtay Başsavcısının temyiz aşamasında yargılamaya katılımının sanığın savunma haklarını ihlal etmediğine, zira bu katılımın sanık açısından herhangi bir önyargı yaratmadığına hükmetmiştir. AİHK’e göre Yargıtay Başsavcısının rolü, klasik anlamda bir savcının işlevinden farklı olup, yalnızca raportör yargıcın görüşünü “*prosedürel olarak onaylamakla*” sınırlıdır. Dolayısıyla, Başsavcının karar alma sürecine doğrudan veya dolaylı bir etkisinin bulunmaması nedeniyle, bu durumun taraflardan birini dezavantajlı bir konuma düşürmediği ve silahların eşitliği ilkesinin ihlaline yol açmadığı sonucuna

---

⁹³ Summers, s. 105; AİHK, X ve İsveç, Başvuru No: 434/58, Karar Tarihi: 30 Haziran 1959, <https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf/?library=ECHR&id=001-117006&filename=X.%20v.%20SWEDEN.pdf>, s. 7, [son erişim tarihi: 12.09.2024].

⁹⁴ “Application of European Convention on Human Rights (Pataki and Dunshirn v. Austria).” *International Legal Materials*, C. 2, S. 6, 1963, s. 1123.

⁹⁵ Summers, s. 106-107.

ulaşılmıştır. AİHK, aynı kararda, adil yargılanma hakkının AİHS m. 6/3'te öngörülen asgari sanık haklarının ötesinde savunmaya ilişkin başka güvenceleri kapsayıp kapsamadığı tartışmasını da değerlendirmiştir. Bu kapsamda AİHK, “genel olarak ‘silahların eşitliği’ olarak adlandırılan şeyin, yani sanığın savcı ile usuli eşitliğinin, adil yargılamanın doğasında var olan bir unsur olduğu; Bu eşitliğin AİHS m. 6/3'te yasal dayanağının olup olmadığı, b (savunmasını hazırlamak için yeterli zaman ve kolaylıklara sahip olma) ve c (kendisini bizzat veya müdafî yoluyla savunma) alt paragraflarının yorumlanmasına bağlı olduğu, AİHK'in bu noktada kesin bir görüş bildirmesine gerek olmadığı çünkü AİHS m. 6/1'de yer alan adil yargılanmaya ilişkin genel hükmün her halükârda ‘silahların eşitliği’ kavramını içerdiği şüphesizdir” değerlendirmesinde bulunmuştur⁹⁶.

AİHK'nin Pataki/Dunshirn ve Avusturya kararında savcayı davanın bir tarafı olarak nitelendirmesi, Avusturyalı hukukçu Vargha'nın öne sürdüğü, iddia, savunma ve hakimden oluşan “muhakemenin üçlü yapısı” anlayışına doğru bir gelişim yönelimi olarak değerlendirilebilir. Bununla birlikte, Ofner/Hopfinger ve Avusturya kararında Komisyonun konuyu Yargıtay Başsavcısının kurumsal statüsü çerçevesinde ele alması ve adil yargılanma hakkının ihlal edilmediği sonucuna ulaşması, bu ilerlemenin henüz tam anlamıyla kurumsallaşmadığını göstermektedir. Söz konusu değerlendirme, ceza muhakemesi süreçlerinin işlevsel rollerinin kesin biçimde ayrıldığı, katı ve yerleşik bir yapının o dönemde henüz oluşmadığını ortaya koymaktadır⁹⁷.

AİHK ve AİHM içtihadında silahların eşitliği ilkesinin gelişimini izleyebilmek açısından Delcourt ve Belçika ile Borgers ve Belçika kararları özel bir dönüm noktası niteliğindedir⁹⁸. Ofner/Hopfinger ve Avusturya kararında “Generalprokurator” olarak adlandırılan Yargıtay Başsavcısının statüsüne ilişkin yapılan değerlendirmeye benzer şekilde, Delcourt ve Belçika kararında da temyiz sisteminde yer alan “Procureur Général's Department”, yani Yargıtay Başsavcılığı kurumunun konumu tartışılmıştır. Başvurucu Delcourt, Yargıtay Başsavcısının oy hakkı bulunmamasına rağmen karar öncesinde mahkemenin gizli müzakerelerine katılmasının, silahların eşitliği ilkesini ihlal ettiğini ileri sürmüştür. Delcourt'a göre, Yargıtay Başsavcılığı kurumu, ilk derece ve istinaf savcılıklarıyla aynı fonksiyona sahip olup sanık aleyhine görüş bildirdiğinden tarafsız bir konumda değildir. Buna karşılık Belçika Hükümeti, Yargıtay Başsavcılığının mahkemeye “objektif ve hukuki yardımda bulunmak amacıyla oluşturulmuş yarı-yargısal bir organ” olduğunu, sanığın suçluluğu veya masumiyetiyle değil, kararların hukuka uygunluğuyla ilgilendiğini savunmuştur. Hükümete göre, bu nedenle Yargıtay Başsavcısı muhakemede bir taraf olarak değerlendirilemez; ayrıca, temyiz aşamasındaki gizli müzakerelere katılımı sanık aleyhine bir eşitsizlik yaratmamaktadır. Hatta hükümet, eğer bir dengesizlik söz konusu olacaksa bunun sanık lehine olduğunu, zira ilk derece ve istinaf savcılıklarının temyiz aşamasında iddialarını ileri süremediklerini ileri sürmüştür. AİHM ise temyiz sürecinin adil yargılanma hakkı bakımından taşıdığı öneme dikkat çekerek, Belçika'daki Yargıtay Başsavcılığı kurumunun statüsünü incelemiş ve bu organın bağımsız, tarafsız ve hukuki

⁹⁶ AİHK, Ofner/Hopfinger ve Avusturya, Başvuru No: 524/59-617/59, Karar Tarihi: 23 Kasım 1962, <https://hudoc.echr.coe.int/%E2%80%99/app/conversion/pdf/?i=001-73435>, s. 78, [son erişim tarihi: 14.04.2024].

⁹⁷ Field, Stewart. “Fair Trials and Procedural Tradition in Europe.” *Oxford Journal of Legal Studies*, C. 29, S. 2, 2009, s. 366; Summers, s. 107.

⁹⁸ AİHM, Borgers ve Belçika, Başvuru No: 12005/86, Karar Tarihi: 30 Ekim 1991, <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-57720>, [son erişim tarihi: 14.04.2024].

nitelikte bir rol üstlendiği sonucuna ulaşmıştır. Mahkemenin değerlendirmesine göre, Başsavcının gizli müzakerelere katılımı sanık aleyhine bir dengesizlik doğurmamakta, dolayısıyla silahların eşitliği ilkesinin ihlaline yol açmamaktadır. Bu gerekçelerle AİHM, Yargıtay Başsavcılığını tarafsız bir “*hukuki danışman*” statüsünde değerlendirerek Delcourt’un başvurusunu reddetmiştir.

Delcourt ve Belçika kararını önemli kılan unsur, bu karardan yaklaşık yirmi bir yıl sonra AİHM’in benzer nitelikteki bir başvuruda önceki içtihadından ayrılarak silahların eşitliği ilkesi kapsamında ilk kez ihlal kararı vermiş olmasıdır. Borgers ve Belçika davasında başvuru, Yargıtay Başsavcılığı temsilcisinin mütalaasının kendisine önceden bildirilmediğini, ulusal mevzuat gereği temyiz aşamasında karşı dilekçe sunmasının yasaklandığını ve duruşmada aleyhine sunulan mütalaaya yanıt verme veya itiraz etme imkanının bulunmadığını ileri sürmüştür. Belçika Hükümeti ise, Delcourt kararına atıfla Yargıtay Başsavcılığının ilk derece ve istinaf savcılıklarından farklı bir statüye sahip olduğunu, mahkemeye hukuki görüş sunarak içtihat birliğini sağladığını, kurumsal olarak Adalet Bakanlığından bağımsız olduğunu ve kamuoyu nezdinde tarafsız bir kurum olarak kabul edildiğini savunmuştur. Ancak AİHM, Yargıtay Başsavcılığının yapısal bağımsızlığını kabul etmekle birlikte, temyiz aşamasındaki konumunun tarafsız bir nitelik taşımadığını belirtmiştir. AİHM’e göre, Yargıtay Başsavcılığı temsilcisinin sanığın temyiz başvurusunun reddi yönünde mütalaa sunması, onu objektif olarak sanığın “*karşı tarafı*” konumuna getirmekte ve bu durum savunma hakları bakımından ciddi bir dengesizlik doğurmaktadır. AİHM, savunma haklarının ve silahların eşitliği ilkesinin tam anlamıyla korunması gerektiğini vurgulayarak, sanığın temyiz duruşmasında Yargıtay Başsavcılığı temsilcisinin mütalaasına cevap verememesini adil yargılanma hakkını zedeleyen bir kısıtlama olarak değerlendirmiştir. Ayrıca AİHM, Yargıtay Başsavcılığı temsilcisinin karar öncesi gizli müzakerelere katılmasının, iddia makamına sanık aleyhine bir avantaj sağladığını ve yargılamada “*görünüş*” bakımından tarafsızlık izlenimini zedelediğini tespit etmiştir. Bu gerekçelerle AİHM, adil yargılanma hakkı ile savunma haklarını birlikte değerlendirerek silahların eşitliği ilkesinin ihlal edildiğine hükmetmiştir.

Ceza muhakemesi bağlamında, özellikle soruşturma aşamasında taraflar arasındaki yapısal statü farklarından kaynaklanan eşitsizlikler nedeniyle silahların eşitliği ilkesinin bu evrede uygulanamayacağını ileri süren bazı görüşler bulunmaktadır. Bu yaklaşım, şüpheli ile savcı arasındaki güç asimetrisini esas almakta ve savcılığın kurumsal konumundan doğan avantajların sürecin doğasına içkin olduğunu savunmaktadır. Anglosakson hukuk sisteminde bu tartışma, ekonomik imkanları güçlü olan şüpheli ya da sanıkların deneyimli müdafiler, hukuk danışmanları, araştırmacılar ve bilirkişilerden oluşan bir savunma ekibi kurarak güç dengesini kendi lehlerine çevirebilecekleri olasılığı üzerinden yürütülmektedir. Buna karşın Kara Avrupası hukuk sistemlerinde, savcılığın kurumsal statüsü gereği böyle bir dengenin sanık lehine bozulması pek mümkün görülmemektedir⁹⁹. Zira savcılığın hem soruşturma aşamasında yeterli şüphenin oluşturulması hem de kovuşturma aşamasında bu şüphenin ortadan kaldırılması için gerekli maddi kaynaklara, delillere erişim olanaklarına ve kurumsal desteğe sahip olması beklenir. Her ne kadar ceza mahkemeleri kaynak dağılımındaki bu eşitsizliklerden doğrudan sorumlu olmasalar da bu

---

⁹⁹ Kelep Pekmez, Tuba. “Ceza Muhakemesinde Objektif Bir Taraf Olarak Savcılık Makamı.” *Anadolu Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 7, S. 2, 2021, s. 281-283.

durumun adil yargılanma hakkı üzerindeki etkilerini gözetme yükümlülükleri bulunmaktadır¹⁰⁰. AİHM, yerleşik içtihadında, ceza muhakemesinin yapısından doğan bu tür dengesizliklerin silahların eşitliği ilkesinin uygulanmasını engelleyeceği yönündeki görüşe katılmamış; aksine, bu ilkenin soruşturma ve kovuşturma aşamalarında da geçerli olduğunu vurgulamıştır¹⁰¹. Nitekim AİHM içtihatlarının etkisiyle, silahların eşitliği ilkesi zaman içerisinde Kara Avrupası hukuk sistemlerinde de giderek daha etkin bir biçimde uygulanmaya başlanmıştır¹⁰².

C. Duruşma Salonu Oturma Düzeninin Mahkemenin Tarafsızlığı ve Silahların Eşitliği İlkesi Bağlamındaki Uygulama Yansımaları

1. Genel Olarak Duruşma Salonu Oturma Düzeni

Duruşma salonundaki oturma düzeni, ceza muhakemesinin düzenli ve dengeli biçimde yürütülmesini sağlayan, aynı zamanda yargılamanın adil ve tarafsız bir görünüm kazanmasına katkıda bulunan önemli bir unsurdur. Taraflar arasında eşitliğin yalnızca usulen değil, görünür biçimde de sağlanması, adaletin gerçekten yerine getirilmesinin yanı sıra, “*adaletin yerine getirildiğinin görülmesi*” açısından da büyük önem taşır. Bu görünürlük, yargılamanın meşruiyetini güçlendirdiği gibi kamuoyunun adalet sistemine olan güvenini de pekiştirir. Bu çerçevede, duruşma salonundaki oturma düzeni, adil yargılanma hakkı kapsamında değerlendirilen silahların eşitliği ilkesiyle doğrudan bağlantılı bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır.

Devletlerin yargı teşkilatlarının tarihsel gelişim süreçleri ve ceza muhakemesi sistemlerinin yapısal özellikleri, farklı duruşma salonu oturma düzenlerinin ortaya çıkmasına yol açmıştır¹⁰³. Anglo-Sakson hukuk geleneğinde, yargılama süreci taraflar arasında karşılıklı iddia ve savunmanın doğrudan karşılaştığı bir yapıya dayanmakta; bu nedenle iddia ve savunma genellikle hakimin karşısında, birbirine simetrik biçimde konumlandırılmaktadır. Bu düzen, taraflar arasındaki dengeyi görünür kılmakta ve yargılamanın rekabetçi niteliğini güçlendirmektedir¹⁰⁴. Buna karşılık Kara Avrupası hukuk geleneğinde, tarihsel olarak engizisyon sisteminin etkisiyle hakimin yargılamadaki aktif rolü ön plana çıkmış, bu durum duruşma salonlarının mimarisine ve tarafların konumlanışına da yansımıştır¹⁰⁵. Anglo-Sakson sisteminde savunma ve iddia makamlarının eşit hizada yer alması ve sanığın müdafisi ile yan yana oturması, silahların eşitliği ilkesi açısından daha uygun bir görünüm sunmaktadır. Zira bu düzen, tarafların muhakeme sürecindeki süje konumlarını somutlaştırarak adil

¹⁰⁰ Jalloh, Charles C./Dibella, Amy. “Equality of Arms in International Criminal Law: Continuing Challenges.” *The Ashgate Research Companion to International Criminal Law*, ed. William A. Schabas, Routledge, London, 2016, s. 263-265.

¹⁰¹ Summers, s. 105.

¹⁰² Taner, s. 105; Schroeder, s. 280.

¹⁰³ Ünal, s. 83; Taner, s. 365-366.

¹⁰⁴ Balcı, Murat. “Ceza Muhakemesi Hukuku Tarihi Perspektifinden Engizisyon Yargılamaları.” *Yıldırım Beyazıt Hukuk Dergisi*, S. 1, 2024, s. 54; Ozansü, Mehmet Cemil. *Erken Modernlikte Ceza Sorumluluğunun Kamusallaşması ve Rasyonelleşmesi*. On İki Levha, İstanbul, 2014, s. 124-125.

¹⁰⁵ Esmein, Adhemar. “Ceza Muhakemesi Sistemleri.” Çev. Devrim Aydın, *Ceza Hukuku Dergisi*, C. 11, S. 31, s. 205-206; Köksal, Ayhan. “Anglo-Sakson Hukuku Ceza Muhakemesinde İtham Fonksiyonu.” *İstanbul Hukuk Mecmuası*, C. 29, S. 1, s. 188.

denge ve hakim tarafınsızlığının görünür biçimde temsiline olanak tanımaktadır¹⁰⁶.

Duruşma salonundaki oturma düzeni, yalnızca teamüller ya da mekansal olanaklar dikkate alınarak değil, adil yargılanma hakkının özüne uygun ilkesel gerekler temelinde şekillendirilmelidir. Yargılanmanın hem fiilen hem de görünüşte adil olmasını sağlayan, taraflara eşit konum ve imkan sunan bir düzenleme, yalnızca usuli bir tercih değil, demokratik hukuk devletinin zorunlu bir unsurudur. Bu bağlamda, tarafların yargılama sürecinde eşit ve saygılı biçimde temsil edildiği bir oturma düzeni, adaletin görünür şekilde tecellisini güvence altına alır.

2. AİHM İçtihatlarında Duruşma Salonu Oturma Düzeni

Ceza muhakemesi sistemleri bakımından Anglo-Sakson ve Kara Avrupası gelenekleri hem yapısal hem de tarihsel temeller açısından önemli farklılıklar göstermektedir¹⁰⁷. Bu farklılıklar yalnızca usule ilişkin kurallarda değil, aynı zamanda duruşma salonlarının oturma düzenlerine de yansımaktadır. AİHS'e taraf devletler arasında, duruşma salonlarının nasıl düzenleneceğine ilişkin yeknesak bir uygulamadan söz etmek mümkün değildir. Dahası, her iki hukuk geleneği içinde dahi sabit ve standart bir model bulunmamakta; ülkeler kendi yargısal kültürleri ve mahkeme mimarileri doğrultusunda farklı uygulamalar benimsemektedir¹⁰⁸. Bununla birlikte, AİHM'in içtihadı herhangi bir "*duruşma salonu oturma düzeni*" öngörmemekte ya da bu konuda bağlayıcı bir model tesis etmemektedir. Ancak AİHM, silahların eşitliği ilkesi çerçevesinde geliştirdiği kriterlerle, oturma düzeninin taraflar arasında fiili veya algısal bir dengesizlik yaratıp yaratmadığını değerlendirmek için ölçütler sunmaktadır¹⁰⁹.

AİHM, duruşma salonunda tarafların fiziki konumlarının savunma hakları üzerindeki etkisini silahların eşitliği ilkesi kapsamında değerlendirirken, yalnızca biçimsel bir eşitlik anlayışıyla yetinmemekte, maddi eşitliğe odaklanmaktadır. Taraflardan birinin, örneğin iddia makamının hakimlerle aynı seviyede bir kürsüde yer almasına karşın sanık ve müdafinin daha alçakta konumlandırılması yönündeki başvurularda AİHM, meseleye salt mimari veya mekansal açıdan yaklaşmamaktadır. AİHM'e göre, duruşma salonundaki fiziki dengesizlik görünümü, ancak bu durum savunmanın fiilen dezavantajlı hale gelmesine yol açıyorsa silahların eşitliği ilkesi ve adil yargılanma hakkı ihlali oluşturabilir. AİHM, savcılığın duruşma salonundaki ayrıcalıklı konumunu tespit etmekle birlikte, bunun sanığın savunma hakkını kısıtladığına veya müdafinin beyanlarının mahkeme nezdinde etkisiz kılındığına ilişkin somut bir kanıt bulunmadığı sürece ihlalden söz edilemeyeceğini kabul etmektedir. Dolayısıyla, savunmanın yargılama sürecinde pratik olarak eşit koşullarda hareket edebildiği hallerde, duruşma salonu oturma düzeni tek başına silahların eşitliği

---

¹⁰⁶ Tezcan vd., s. 327; Ünal, s. 83; Taner, s. 365-366.

¹⁰⁷ Esmein, s. 205-206; Köksal, s. 188.

¹⁰⁸ Reid, s. 161; Feyzioğlu, Metin. "Savunma Hakkına İlişkin İki Soru: Savunma Hakkı Kutsal Mıdır? Duruşma Salonunda Müdafî ve Sanık Yan Yana Oturabilir Mi?" *Ankara Barosu Dergisi*, S. 1, 2009, s. 24; Stephens, J. E. R. "İngiltere'de Jürili Mahkemelerin Ortaya Çıkışı." Çev. Muzaffer Dülger, *İstanbul Hukuk Mecmuası*, Ord. Prof. Sadri Maksudi Arsal'a Armağan Özel Sayısı, C. 75, 2017, s. 841-842.

¹⁰⁹ AİHM, Chalmont ve Fransa, Başvuru No: 72531/01, Karar Tarihi: 9 Aralık 2003, <https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/docx/pdf?library=ECHR&id=001-44667&filename=CEDH.pdf>, [son erişim tarihi: 11.10.2024]; AİHM, Carballo et Pinero ve Portekiz, Başvuru No: 31237/09, Karar Tarihi: 21 Haziran 2011, <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-105652>, [son erişim tarihi: 11.10.2024].

ilkesinin ihlaline neden olmayacaktır¹¹⁰.

AIHM'in silahların eşitliği ilkesi çerçevesinde duruşma salonu oturma düzenine ilişkin yaklaşımına katılmak mümkün değildir. Mahkeme'nin bu konudaki içtihadı, görünüş ilkesi bağlamında benimsediği tutumla açık bir tutarsızlık göstermektedir. Nitekim Borgers ve Belçika kararında AIHM, savcının yargılamanın sonucuna doğrudan etki etmemesine rağmen, duruşma salonundaki fiziki konumunun mahkeme heyetiyle özdeşleştiği izlenimini yaratmasının silahların eşitliği ilkesinin ihlali için yeterli olduğunu kabul etmiştir. Bu yaklaşım, yalnızca adaletin sağlanmasının değil, aynı zamanda adaletin dışarıdan da tarafsız ve adil görünebilmesinin gerekliliğini vurgulayan görünüş ilkesinin bir yansımasıdır. Ancak AIHM, duruşma salonu oturma düzenine ilişkin başvurularda bu ilkeye aynı duyarlılıkla yaklaşmamaktadır. İddia makamının hakimlerle aynı seviyede konumlandırıldığı bir duruşma düzeninin, kamuoyu nezdinde iddia makamının mahkeme heyetiyle özdeşleştiği ve savunmanın ikinci plana itildiği yönünde bir algı yaratabileceği açıktır; buna rağmen AIHM bu görünüş dengesizliğini yeterince dikkate almamaktadır. Kanaatimizce, silahların eşitliği ilkesi, duruşma salonu oturma düzeni bakımından adil yargılanma hakkının belirleyici bir unsuru olarak görülmelidir. Bu değerlendirme, Diriöz ve Türkiye kararında hükümetin savunduğu *“Hâkimler ile savcılarının oturma düzeninin, Türk ceza yargılaması hukukunda yerleşik bir uygulamaya dayandığını ve bu uygulamanın her iki meslek grubunun aynı eğitimi alması, aynı sınavları geçerek göreve başlaması ve kariyerleri boyunca meslekler arası geçişin mümkün olması dikkate alınarak şekillendiğini ifade etmektedir. Hükümete göre, bir Cumhuriyet savcısı mesleki kariyeri içinde hâkim olabilir, aynı şekilde bir hâkim de savcılığa geçebilir”* şeklindeki argümanla da paralellik göstermektedir¹¹¹. Ne var ki bu yaklaşım, hakimlin görünürdeki tarafsızlığına ilişkin endişeleri gidermemekte; aksine, *“adaletin yalnızca yerine getirilmesi değil, aynı zamanda yerine getirildiğinin görülmesi gerekir”* biçimindeki temel ilkeden uzaklaşılmasına neden olmaktadır.

3. AYM İçtihatlarında Duruşma Salonu Oturma Düzeni

Türk ceza yargılamasında benimsenen duruşma salonu oturma düzeni, özellikle sanık ile müdafî arasındaki fiziksel konumlandırma bakımından bazı yapısal sorunlar barındırmaktadır¹¹². Mevcut uygulamada sanık, hakim ya da mahkeme heyetinin tam karşısında konumlandırılmakta; müdafî ise genellikle sanığın yanında değil, ayrı bir noktada yer almaktadır. Bu düzen, sanık ile müdafî arasında doğrudan, kesintisiz ve etkili bir iletişim kurulmasını güçleştirmekte, dolayısıyla savunmanın bütünlüğü ve etkinliğini zedeleyebilmektedir¹¹³. Ceza yargılamasında savunma makamının iddia makamıyla eşit koşullarda hareket edebilmesi, yalnızca usuli hakların varlığıyla değil, bu hakların fiilen kullanılabilmesine imkan tanıyan fiziki koşullarla da doğrudan bağlantılıdır. Bu nedenle, sanık ile müdafî arasında iletişim kopukluğu yaratan mevcut oturma düzeninin, silahların eşitliği ilkesi bağlamında değerlendirilmesi ve savunma hakkının etkin kullanımı üzerindeki

¹¹⁰ Taner, s. 363-364; Ünal, s. 83; AIHM, Chalmont ve Fransa, s. 2; AIHM, Carballo et Pinero ve Portekiz, s. 2-3.

¹¹¹ AIHM, Diriöz ve Türkiye, Başvuru No: 38560/04, Karar Tarihi: 31 Mayıs 2012, <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-111204>, § 23, [son erişim tarihi: 11.10.2024].

¹¹² Feyzioğlu, s. 24; Tezcan vd., s. 340-341; Kurtoğlu, Tuğçe. “Ceza Yargılamasında Duruşmada Hazır Bulunması Gereken Kişiler ve Duruşma Düzeni.” *Namık Kemal Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 2, S. 2, 2021, s. 478-479.

¹¹³ AYM, Larysa Ziabkina Başvurusu, Başvuru No: 2014/5142, Karar Tarihi: 21 Kasım 2017, <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2014/5142>, [son erişim tarihi: 11.10.2024].

etkilerinin tartışılması gerekmektedir.

AYM, Larysa Zıabkina başvurusunda duruşma salonu oturma düzeninin savunma hakkı üzerindeki etkisini doğrudan silahların eşitliği ilkesi çerçevesinde ele almıştır¹¹⁴. Ancak AYM, başvurucunun iddialarını soyut nitelikte ve yeterince temellendirilmemiş bulduğundan, bu ilke yönünden ihlal kararı vermemiştir. Başvurucu, duruşma sırasında sanık olarak salonun ortasında konumlandırıldığını ve müdafii ile yan yana bulunmaması nedeniyle etkin bir savunma yapamadığını ileri sürmüştür. Buna karşın AYM, bu iddialar çerçevesinde duruşma salonu oturma düzeninin, savunmayı iddia makamı karşısında dezavantajlı konuma düşürüp düşürmediği hususunu silahların eşitliği ilkesi bağlamında tartışmamıştır¹¹⁵. Oysa sanığın duruşma salonunun merkezinde ve müdafiden fiziksel olarak ayrı bir noktada konumlandırılması, savunma hakkının kullanımını fiilen sınırlandırmakta ve sanığın ceza muhakemesindeki süje konumunu zayıflatmaktadır¹¹⁶. Ayrıca, sanık ile müdafinin yan yana oturmamasına karşın savcının hakimlerle aynı kürsüde yer alması, görünüş açısından tarafsızlık algısını olumsuz yönde etkilemektedir. Bu nedenle, AYM'nin yalnızca başvurucunun iddialarının dayanak eksikliğine odaklanması, görünüş ilkesi bakımından ortaya çıkan tarafsızlık sorununu ve silahların eşitliği ilkesinin ihlaline yönelik yapısal riski ortadan kaldırmamaktadır¹¹⁷.

Anayasa Mahkemesi, Tahir Canan kararında ifade ettiği üzere, başvurucunun olaylara ilişkin yaptığı hukuki nitelendirmeye bağlı olmadığını ve olay ile olguların hukuki değerlendirmesini kendisinin yapabileceğini açıkça belirtmiştir¹¹⁸. Larysa Zıabkina kararında ise AYM, bu yetkisini kullanarak savunma hakkına ilişkin iddiaları silahların eşitliği ilkesi çerçevesinde incelemiş, ancak somut olayın özellikleri bakımından sanığın duruşmadaki fiziksel konumunun yarattığı dezavantajı derinlemesine ele almamıştır. AYM, bu meseleye ilişkin esaslı bir değerlendirme yapmaktan ziyade, başvurucunun iddialarını yeterince temellendirmemiş olmasına dayanarak karar vermiştir. Oysa, AİHS m. 6/3-c uyarınca müdafii yardımından etkin biçimde yararlanma hakkı ile m. 6/3-b kapsamında savunmanın hazırlanması için gerekli kolaylıkların sağlanması yükümlülüğü dikkate alındığında, başvuru daha güçlü bir şekilde gerekçelendirilmiş olsaydı, AYM'nin farklı bir sonuca ulaşma olasılığı bulunduğu değerlendirilebilir¹¹⁹.

4. Asliye Ceza Mahkemelerinde Duruşma Salonundaki Oturma Düzeninin Adil Yargılanma Hakkına Etkileri

Türk ceza yargılamasında mevcut duruşma salonu oturma düzeni, özellikle savcının konumlandırılması ve sanık ile müdafinin yan yana bulunmaması bakımından, adil yargılanma hakkı ile silahların eşitliği ilkesi açısından yapısal bir reforma ihtiyaç göstermektedir. Savcının hakimle aynı kürsüde yer almasının silahların eşitliği ilkesi üzerindeki etkileri önceki bölümde ayrıntılı

---

¹¹⁴ Yıldırım/Gayretli, s. 114-115.

¹¹⁵ AYM, Larysa Zıabkina Başvurusu, §30-35.

¹¹⁶ Ünal, s. 83; Taner, s. 365-366.

¹¹⁷ Reid, s. 101; Toma, s. 5; Fedorova, s. 47.

¹¹⁸ AYM, Tahir Canan Başvurusu, Başvuru No: 2012/969, Karar Tarihi: 18 Eylül 2013, <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2012/969>, § 16, [son erişim tarihi: 11.10.2024].

¹¹⁹ Taner, s. 366-367.

biçimde değerlendirilmiştir. Bu nedenle, savcının duruşma salonundaki konumunun uygulamada yarattığı dengesizliklerin somut olarak analiz edilebilmesi için, konu Ağır Ceza Mahkemeleri ile Asliye Ceza Mahkemeleri bakımından ayrı ayrı ele alınmalıdır.

Yeni inşa edilen adliyelerdeki Ağır Ceza Mahkemesi duruşma salonlarında, mahkeme heyetinin karar öncesi değerlendirmelerini yapabilmesi amacıyla müzakere odaları bulunmaktadır. Ancak, müzakere odası bulunmayan salonlarda bu süreç genellikle duruşmaya ara verilerek ve salonun boşaltılması suretiyle yürütülmekte; buna karşın savcının duruşma salonunda kalmaya devam etmesine çoğu zaman izin verilmektedir¹²⁰. Savcının bu esnada herhangi bir fiili müdahalesi olmasa bile, söz konusu uygulama mahkemenin görünüşte tarafsızlığı üzerinde olumsuz bir izlenim yaratabilecek niteliktedir. Zira savcının müzakere süresince duruşma salonunda bulunması, savunma makamının ceza yargılamasında dezavantajlı bir konuma düşmesine yol açmaktadır. Eğer savcının müzakere sırasında salonda bulunması meşru kabul ediliyorsa, silahların eşitliği ilkesi gereği aynı imkanın savunma tarafına da tanınması gerekir. Ancak bu yaklaşım, “gizli müzakere” ilkesinin özüyle bağdaşmayacağından, tarafsızlığın korunabilmesi için müzakere sırasında her iki tarafın da duruşma salonu dışında tutulması zorunludur.

Savcının duruşma salonunda hakimlerle aynı kürsüde yer alması, savunma haklarını iki farklı yönden olumsuz etkilemektedir. İlk olarak, savcı ile mahkeme heyetinin aynı fiziksel düzlemde oturması, duruşma sırasında iddia makamı ile hakimler arasında fısıldaşarak doğrudan iletişim kurulmasına imkan tanıyabilmektedir¹²¹. Bu durum, yalnızca etkin savunma yapma yükümlülüğünü değil, aynı zamanda savcının heyetle olası temaslarını gözlemleme ve gerektiğinde buna müdahale etme gibi ikincil ve yıpratıcı bir sorumluluğu da savunma makamına yüklemektedir. Böyle bir dengesizlik, savunmayı iddia makamı karşısında dezavantajlı bir konuma sürüklemekte ve silahların eşitliği ilkesine açıkça aykırılık teşkil etmektedir. Bu sakıncayı gidermek için öne sürülen, Fransa modelinde olduğu gibi savcının hakimlerden ayrı fakat savunmadan daha yüksek bir noktada oturması önerisi de ilkenin özüne uygun bir çözüm sunmamaktadır¹²². Zira savcı, soruşturma aşamasında kamu gücüne dayalı geniş yetkilerle donatılmıştır¹²³ ve bu ayrıcalığın kovuşturma aşamasında da mekânsal olarak sürdürülmesi, savunmayı ikinci planda bırakarak adil yargılanma hakkının özünü zedelemektedir. Sonuç olarak, savcının hakimlerle aynı kürsüde bulunması, yargılamanın tarafsızlığına ilişkin kamuoyu algısını olumsuz etkileyen bir görünüş asimetrisi yaratmaktadır. Bu nedenle, savcının duruşma salonundaki konumunun yeniden düzenlenmesi ve iddia ile savunmanın hâkimin karşısında eşit düzlemde yer alacak şekilde konumlandırılması gerektiği kanaatindeyiz.

Asliye Ceza Mahkemeleri bakımından, duruşma salonlarının fiziki olarak daha küçük olması, hakim ile savcının aynı kürsüde ve çoğu zaman yan yana oturmasına yol açmaktadır. Bu yerleşim biçimi, sanık ile müdafinin yan yana bulunamadığı bir yargılamada, iddia makamı ile yargı makamı arasındaki sınırların bulanıklaşmasına neden olmaktadır. Son yıllarda bazı Asliye Ceza

¹²⁰ Dülger, Murat Volkan. “Ceza Muhakemesinde Müdafinin Konumu ve Uygulamada Karşılaşılan Sorunlar.” *Ankara Barosu Dergisi*, S. 4, 2012, s. 56-57; Kurtoğlu, s. 478-479.

¹²¹ Taner, s. 366-367; Tezcan vd., s. 340-341.

¹²² Taner, s. 363.

¹²³ Grabenwarter, s. 134; Fedorova, s. 39.

Mahkemelerinde, hakimlerin dosyayı savcı ile müzakere etmek üzere duruşmaya ara verdikleri ve bu esnada savunmayı duruşma salonu dışına çıkardıkları uygulamalar gözlemlenmektedir. Bu uygulamalar, yalnızca mahkemenin görünüşte tarafsızlığına gölge düşürmekle kalmamakta; hakimın savcıyla doğrudan müzakere etmesi nedeniyle gerçek anlamda tarafsızlığını da zedelemektedir. Zira bu durum, hakimın iddia makamı ile özdeşleştiği yönünde haklı bir tarafsızlık şüphesine yol açmakta ve savunma tarafının yargılamaya güvenini sarsmaktadır. Ayrıca, savunmanın duruşma sürecine etkin biçimde katılımını engelleyerek silahların eşitliği ilkesinin ihlaline neden olmaktadır. Bu nedenle, Asliye Ceza Mahkemeleri bakımından duruşma salonu oturma düzeninin yeniden yapılandırılması, iddia ve savunma makamlarının hakimın karşısında eşit düzlemde konumlandırılmasını sağlayacak biçimde düzenlenmeli; hakimın hem gerçekte hem görünüşte tarafsızlığını koruyacak yapısal önlemler alınmalıdır.

SONUÇ

Duruşma salonu, adil yargılanma hakkının yalnızca normatif güvencelerle değil, oturma düzeninin kurduğu “*güç ilişkileri*” üzerinden de somutlaştığı alandır. Bu çalışma, oturma düzeninin taraflar arasında görünür ve fiili bir dengesizlik ürettiği ölçüde, hakkaniyet ve tarafsızlık ilkelerini aşırdığını göstermektedir. İddia makamının hakimle ya da heyetle aynı düzlemde konumlandırılması, sanığın müdafiden ayrık tutulması veya müzakere aralarında savunmanın dışarıda bırakılması gibi pratikler; (i) savunmanın karar sürecine eşdeğer katılımını zayıflatır, (ii) hakimın tarafsızlığına dair şüphe doğurur, (iii) kamuoyu nezdinde “*adaletin görünürlüğü*” ölçütünü zedeler.

Normatif düzeyde üç sonuç öne çıkmaktadır. Birincisi, “*silahların eşitliği*” metinle sınırlı bir eşit imkanlar listesi değildir; duruşma salonunun oturma düzeni, bu imkanların kullanılabilirliğini belirler. İkincisi, “*görünüşte tarafsızlık*” bağımsız bir değer olarak, oturma düzeni ile doğrudan ilişkilidir; mahkemenin tarafsızlığı yalnızca kararlarında değil duruşmadaki oturma düzeninde de test edilir. Üçüncüsü, “*gizli müzakere*” ilkesi gereği, müzakere anlarında tarafların salondan eşit biçimde ayrıştırılması zorunludur; aksi halde iddia makamının kurumsal yakınlığı, savunma aleyhine asimetrik bilgi ve nüfuz üretir.

Kanaatimizce uygulama bakımından duruşma salonu oturma düzeni tasarım ilkeleri şunlardır: (i) İddia ve savunma, hakimın karşısında aynı hizada, eşit erişim ve görünürlikle yer almalıdır. (ii) Sanık ile müdafî bitişik oturmalı; tanık/bilirkişi sorgusunda anlık danışmaya elveren, dikkat dağıtmayan iletişim kanalları sağlanmalıdır. (iii) İddia makamı, hakim kürsüsünden ayrılmalı; doğrudan/fısıltı iletişimini fiziksel olarak engelleyen mesafe ve yerleşim tercih edilmelidir. (iv) Müzakere aralarında salon boşaltılırken her iki taraf için eşit protokol uygulanmalı; hakim-savcı arasında kapalı kapılar ardında gayri resmi temas izlenimi doğuran pratiklere yer verilmemelidir. (v) Yeni yapılan mahkemelerde bu ilkeler şartnameye, mevcut duruşma salonlarında ise standart yerleşim şemasına ve duruşma içi usul yönergelerine bağlanmalıdır.

Argümanlarımıza karşı “*yalnızca görünüş asimetrisi ihlal oluşturmaz*” savına dayanılabilir. Ancak çalışmanın değerlendirmesi, görünüşteki dengesizliğin çoğu pratikte savunmanın fiili imkanlarını daralttığını ve bu nedenle ikincil, fakat gerçek etkiler ürettiğini göstermektedir. Bu sebeple önerilen yeniden tasarım, estetik bir tercih değil, AİHS ölçütleri ve Anayasa’nın 36.

maddesiyle uyumlu bir yükümlülüktür. Son olarak, duruşma salonu oturma düzeninde eşitlik sağlanmadan usuli eşitlik sürdürülemez; oturma düzeninin standardizasyonu, hak ihlallerini önlemenin yanı sıra yargıya duyulan meşru güveni kalıcı biçimde güçlendirecektir.

KAYNAKÇA

- Akıncı, Fatih. “Lekelenmeme Hakkı.” *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, S. 43, 2020, ss. 177-202.
- Altıparmak, Kerem. “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nin 6. Maddesinin Uygulama Alanı.” *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, C. 52, S. 1, 1998.
- Altıparmak, Kerem. “Due Process of Law Kavramının Amerikan Hukukundaki Yeri Üzerine Bir İnceleme.” *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 45, S. 1, 1996, ss. 219-250.
- “Application of European Convention on Human Rights (Pataki and Dunshirn v. Austria)”. *International Legal Materials*, C. 2, S. 6, 1963, ss. 1123.
- Balcı, Murat. “Ceza Muhakemesi Hukuku Tarihi Perspektifinden Engizisyon Yargılamaları.” *Yıldırım Beyazıt Hukuk Dergisi*, S. 1, 2024, ss. 51-83.
- Baldwin, John. “Due Process in Magna Carta.” *Magna Carta, Religion and the Rule of Law*, ed. Griffith-Jones, Robin/Hill, Mark, Cambridge University Press, Cambridge, 2015.
- Campbell, Liz. “Criminal Labels, the European Convention on Human Rights and the Presumption of Innocence.” *Modern Law Review*, C. 76, S. 4, 2013, ss. 681-707.
- Centel, Nur. “Adil Yargılama İlkesi ve Türk Hukukundaki Bazı Sorunlar.” *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 16, S. 1-2, 2010, ss. 3-14.
- Centel, Nur/Zafer, Hamide. *Ceza Muhakemesi Hukuku*. 21. Baskı, Beta, İstanbul, 2022.
- Cengiz, Serkan/Demirağ, Fahrettin/Ergül, Teoman/ McBride, Jeremy/ Tezcan, Durmuş. *Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Işığında Ceza Yargılaması Kurum ve Kavramları*. Türkiye Barolar Birliği Yayınları, Ankara, 2008.
- Clayton, Richard/Tomlinson, Hugh. *Fair Trial Rights*. Oxford University Press, Oxford, 2010.
- Crema, Max/Solum, Lawrence B. “The Original Meaning of ‘Due Process of Law’ in the Fifth Amendment.” *Virginia Law Review*, C. 108, S. 2, 2022, ss. 447-535.
- Çavuşoğlu, Naz. “İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi’ni ‘Yaşayan Belge’ Yapan Yorum Teknikleri.” *İnsan Hakları Yıllığı*, C. 19-20, S. 19-20, 1997-1998, ss. 131-146.
- Çevik, Abdullah. *Adil Yargılanma Hakkı Rehberi*. Anayasa Mahkemesi Yayınları, Anayasa, 2014.
- Dinç, Güney. *İnsan Hakları Sözleşmesi*. Türkiye Barolar Birliği Yayınları, Ankara, 2006.
- Doğru, Osman. *İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi İçtihatları*. C. 1, Adalet Bakanlığı Eğitim Dairesi Başkanlığı, Ankara, 2003.

- Dönmezer, Sulhi. “Ceza Muhakemesi Kanunu 1999 Tasarısının Temel İlkeleri.” *CMUK Sempozyumu*, Beta, İstanbul, 1999.
- Dülger, Murat Volkan. “Ceza Muhakemesinde Müdafinin Konumu ve Uygulamada Karşılaşılan Sorunlar.” *Ankara Barosu Dergisi*, S. 4, 2012, ss. 39-76.
- Esmein, Adhemar. “Ceza Muhakemesi Sistemleri.” Çev. Devrim Aydın, *Ceza Hukuku Dergisi*, C. 11, S. 31, ss. 205-213.
- Fedorova, Maria Igorevna. *The Principle of Equality of Arms in International Criminal Proceedings*. Intersentia, Cambdridge, 2012.
- Feyzioğlu, Metin. *Tanıklık ve Dürüst Muhakeme*. US-A Yayıncılık, 1998.
- Feyzioğlu, Metin. “Savunma Hakkına İlişkin İki Soru: Savunma Hakkı Kutsal Mıdır? Duruşma Salonunda Müdafî ve Sanık Yan Yana Oturabilir Mi?.” *Ankara Barosu Dergisi*, S. 1, 2009, ss. 22-25.
- Field, Stewart. “Fair Trials and Procedural Tradition in Europe.” *Oxford Journal of Legal Studies*, C. 29, S. 2, 2009, ss. 365-387.
- Gemalmaz, Mehmet Semih. *Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş*. 6. Baskı, Legal Yayıncılık, İstanbul, 2007.
- Goss, Ryan. *Criminal Fair Trial Rights*. Hart Publishing, Oxford, 2016.
- Gökçen, Ahmet/Alşahin, M. Emin/Çakır, Kerim. *Ceza Muhakemesi Hukuku*. 8. Baskı, Adalet, Ankara, 2024.
- Gölcüklü, Feyyaz. “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nde Adil Yargılama.” *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, C. 49, S. 1, 1994, ss. 199-234.
- Gözübüyük, Şeref/Gölcüklü, Feyyaz/Saygılı, Abdurrahman. *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması*. 12. Baskı, Turhan Kitabevi, Ankara, 2019.
- Grabenwarter, Christoph. *European Convention on Human Rights*. Hart Publishing, Oxford, 2014.
- Gülçür, Abdulkadir. “AİHM ve Türk Anayasa Mahkemesi’nin Kararları Işığında Hukuki Kesinlik (Belirlilik) İlkesinin İncelenmesi.” *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, C. 24, S. 1, 2018, ss. 149-175.
- Harris, D.J./O’Boyle, M./Bates, E.P./Buckley, C.M. *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Hukuku*. Çev. Mehveş Bingöllü Kırıcı, 1. Baskı, Avrupa Konseyi, Ankara, 2013.
- İnceoğlu, Sibel. *Adil Yargılanma Hakkı*. Avrupa Konseyi, Ankara, 2018.
- İnceoğlu, Sibel. *İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlarında Adil Yargılanma Hakkı*. 4. Baskı, Beta, İstanbul, 2013.

- Jalloh, Charles C./Dibella, Amy. "Equality of Arms in International Criminal Law: Continuing Challenges." *The Ashgate Research Companion to International Criminal Law*, ed. William A. Schabas, Routledge, London, 2016, ss. 251-287.
- Kangal, Zeynel T., "Anayasal Güvence Olarak Suçta ve Cezada Kanunilik İlkesi." *Ceza Hukuku Dergisi*, C. 6, S. 17, 2011 ss. 61-106.
- Karakehya, Hakan. "Adil Yargılanma Hakkının İnsan Hakları Arasındaki Yeri ve Ceza Muhakemesi Bağlamındaki Önemi." *Ceza Hukuku Dergisi*, C. 2, S. 5, 2007, ss. 177-201.
- Karakehya, Hakan. "Kanunla Kurulmuş, Bağımsız ve Tarafsız Bir Mahkeme Önünde Yargılanma Hakkının Ceza Muhakemesindeki Yansımaları." *Antalya Bilim Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 8, S. 16, 2020, ss. 827-850.
- Kelep Pekmez, Tuba. "Ceza Muhakemesinde Objektif Bir Taraf Olarak Savcılık Makamı." *Anadolu Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 7, S. 2, 2021, ss. 275-291.
- Kidd, C. J. F. "Disciplinary Proceedings and the Right to a Fair Criminal Trial Under the European Convention on Human Rights." *The International and Comparative Law Quarterly*, C. 36, S. 4, 1987, ss. 856-872.
- Köksal, Ayhan. "Anglo-Sakson Hukuku Ceza Muhakemesinde İtham Fonksiyonu." *İstanbul Hukuk Mecmuası*, C. 29, S. 1, ss. 185-200.
- Kurtoğlu, Tuğçe. "Ceza Yargılamasında Duruşmada Hazır Bulunması Gereken Kişiler ve Duruşma Düzeni." *Namık Kemal Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 2, S. 2, 2021, ss. 453-484.
- Lippke, Richard L. "The Presumption of Innocence in the Trial Setting." *An International Journal of Jurisprudence and Philosophy of Law*, C. 28, S. 2, 2015, ss. 159-179.
- Mrčela, Marin. "Adversarial Principle, The Equality of Arms and Confrontational Right-European Court of Human Rights Recent Jurisprudence." *EU and Comparative Law Issues and Challenges Series*, C. 1, 2017, ss. 15-31.
- Ozansü, Mehmet Cemil. *Erken Modernlikte Ceza Sorumluluğunun Kamusallaşması ve Rasyonelleşmesi*. On İki Levha, İstanbul, 2014.
- Özbek, Veli Özer/Doğan, Koray/Bacaksız, Pınar. *Ceza Muhakemesi Hukuku*. 16. Baskı, Seçkin, Ankara, 2023.
- Öztürk, Bahri/Tezcan, Durmuş/Erdem, Mustafa Ruhan/Sırma-Gezer, Özge/Saygılar, Yasemin F./Alan, Esra/Özaydın, Özdem/Erden-Tütüncü, Efser/Tok, Mehmet Can. *Nazari ve Uygulamalı Ceza Muhakemesi Hukuku*. 17. Baskı, Seçkin, Ankara, 2023.
- Reid, Karen. *A Practitioner's Guide to the European Convention on Human Rights*. 6. Baskı, Sweet&Maxvell, London, 2019.
- Rüping, Hinrich. "Ceza Muhakemesinde İnsan Haklarının Korunması -Adil Bir Ceza Muhakemesinin

- Temel Şartları-.” Çev. Cumhur Şahin, *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 4, S. 1-2, 1994, ss. 143-157.
- Schroeder, Friedrich-Christian. *Ceza Muhakemesinde ‘Fair Trial’ İlkesi*. Çev. Feridun Yenisey, İstanbul Barosu CMUK Uygulama Servisi Yayınları, İstanbul, 1999.
- Sınar, Hasan. “Karşılaştırmalı Hukuk ve Türk Hukuku Yönünden Ceza Muhakemesinde Adil Yargılanma Hakkının Tarihsel Temelleri.” *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, Y. 6, S. 21, 2015, ss. 169-227.
- Stephens, J. E. R. “İngiltere’de Jüri Mahkemelerin Ortaya Çıkışı.” Çev. Muzaffer Dülger, *İstanbul Hukuk Mecmuası*, Ord. Prof. Sadri Maksudi Arsal’a Armağan Özel Sayısı, C. 75, 2017, ss. 837-848.
- Şirin, Tolga. “İnsan Haklarının ve Temel Hakların Korunması İçin Sözleşme’nin Türkçe Çevirisi Sorunu.” *Ceza Hukuku ve Kriminoloji Dergisi*, C. 9, S. 1, 2021, ss. 1-64.
- Taner, Fahri Gökçen. *Ceza Muhakemesi Hukukunda Adil Yargılanma Hakkı Bağlamında Çelişme ve Silahların Eşitliği*, 2. Baskı, Seçkin, Ankara, 2021.
- Tezcan, Durmuş/Erdem, Mustafa Ruhan/Sancakdar, Oğuz/Önok, Rifat Murat. *İnsan Hakları El Kitabı*. Seçkin, Ankara, 2019.
- Tezcan, Durmuş. “Tercümandan Yararlanma Hakkı.” *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi*, C. 52, S. 1, 1997, ss. 693-700.
- Toma, Elisa. “The Principle of Equality of Arms – Part of the Right to a Fair Trial.” *Law Review*, C. 3, 2011, ss. 1-12.
- Toroslul, Nevzat/Feyzioğlu, Metin. *Ceza Muhakemesi Hukuku*. 22. Baskı, Savaş Yayınevi, Ankara, 2023.
- Torun, Fatih. “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin Fazlı Aslaner/Türkiye Kararı Bağlamında Tarafsız Mahkemede Yargılanma Hakkı.” *Anayasa Yargısı*, C. 37, S. 1, 2020, ss. 281-323.
- Trechsel, Stefan. *Human Rights in Criminal Proceeding*. Oxford University Press, New York, 2005.
- Ünal, Ertuğrul. *Ceza Muhakemesi Hukukunda Silahların Eşitliği İlkesi*. Adalet Yayınevi, 2021.
- Ünver, Yener/Hakeri, Hakan. *Ceza Muhakemesi Hukuku*. 21. Baskı, Adalet Yayınevi, Ankara, 2023.
- Van Dijk, Pieter/Viering, Marc. “Right to a Fair and Public Hearing.” *Theory and Practice of the European Convention on Human Rights*, ed. Pieter van Dijk, Fried van Hoof, Arjen van Rijn, Leo Zwaak, Intersentia, Oxford, 2006.
- Yavuz Kılıç, Özge Ceren. “Adil Ceza Yargılamasında Çelişmeli Yargılama ve Silahların Eşitliği İlkeleri Bakımından Müdafinin Önemi.” *Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Prof. Dr. Mustafa Avcı’ya Armağan, C. 6, S. 2, 2025, ss. 2456-2507.

Yenisey, Feridun/Nuhoğlu, Ayşe. *Ceza Muhakemesi Hukuku*. 11. Baskı, Seçkin, Ankara, 2023.

Yıldırım, Akif. “Anayasa Mahkemesi Uygulamasında Masumiyet Karinesi.” *Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi*, S. 9, 2017, ss. 491-517.

Yıldırım, Akif/Gayretli, Zehra. *Suç İsnadına İlişkin Yargılamalarda Silahların Eşitliği İlkesi*. Anayasa Mahkemesi Yayınları, Ankara, 2022.

Yıldırım, Akif/Kılıç, Ayhan. “Anayasa Mahkemesi ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Işığında Silahların Eşitliği İlkesi.” *Ceza Hukuku ve Kriminoloji Dergisi*, C. 9, S. 2, 2021, ss. 341-411.

Yılmaz, Zahit. *Hükmün Konusunun Belirlenmesinde Mahkemenin Yetkisi ve Ek Savunma Hakkı*. Adalet Yayınevi, Ankara, 2024.

Mahkeme Kararları

AİHK, X ve İsveç, Başvuru No: 434/58, Karar Tarihi: 30 Haziran 1959, <https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf/?library=ECHR&id=001-117006&filename=X.%20v.%20SWEDEN.pdf>, [son erişim tarihi: 12.09.2024].

AİHK, Ofner/Hopfenger ve Avusturya, Başvuru No: 524/59-617/59, Karar Tarihi: 23 Kasım 1962, <https://hudoc.echr.coe.int/%E2%80%99/app/conversion/pdf/?i=001-73435>, [son erişim tarihi: 14.04.2024].

AİHM, Ankerl ve İsviçre, Başvuru No: 17748/91, Karar Tarihi: 23 Ocak 1996, <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58067>, [son erişim tarihi: 24.08.2024].

AİHM, Ashingdane ve Birleşik Krallık, Başvuru No: 8225/78, Karar Tarihi: 28 Mayıs 1985, <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57425>, [son erişim tarihi: 28.08.2024].

AİHM, Barbera/Messegue/Jabardo ve İspanya, Başvuru No: 10590/83, Karar Tarihi: 6 Aralık 1988, <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57429>, [son erişim tarihi: 05.09.2024].

AİHM, Borgers ve Belçika, Başvuru No: 12005/86, Karar Tarihi: 30 Ekim 1991, <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-57720>, [son erişim tarihi: 14.04.2024].

AİHM, Campbell/Fell ve Birleşik Krallık, Başvuru No: 7819/77-7878/77, Karar Tarihi: 28 Haziran 1984, <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57456>, [son erişim tarihi: 28.08.2024].

AİHM, Carballo et Pinero ve Portekiz, Başvuru No: 31237/09, Karar Tarihi: 21 Haziran 2011, <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-105652>, [son erişim tarihi: 11.10.2024].

AİHM, Chalmont ve Fransa, Başvuru No: 72531/01, Karar Tarihi: 9 Aralık 2003, <https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/docx/pdf?library=ECHR&id=001-44667&filename=CEDH.pdf>, [son erişim tarihi: 11.10.2024].

AİHM, Delcourt ve Belçika, Başvuru No: 2689/65, Karar Tarihi: 17 Ocak 1970,

<https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57467>, [son erişim tarihi: 14.04.2024].

AIHM, Diriöz ve Türkiye, Başvuru No: 38560/04, Karar Tarihi: 31 Mayıs 2012, <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-111204>, § 23, [son erişim tarihi: 11.10.2024].

AIHM, Dombo Beheer B.V. ve Hollanda, Başvuru No: 1444/88, Karar Tarihi: 27 Ekim 1993, <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57850>, [son erişim tarihi: 24.08.2024].

AIHM, Eckle ve Almanya, Başvuru No: 8130/78, Karar Tarihi: 15 Temmuz 1982, <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57476>, [son erişim tarihi: 26.08.2024].

AIHM, Engel/Diğerleri ve Hollanda, Başvuru No: 5100/71-5101/71-5102/71-5354/72-5370/72; Karar Tarihi: 8 Haziran 1976, <https://hudoc.echr.coe.int/tur?i=001-57479>, [son erişim tarihi: 27.08.2024].

AIHM, Ezech/Connors ve Birleşik Krallık, Başvuru No: 39665/98-40086/98, Karar Tarihi: 15 Temmuz 2002, <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-60608>, [son erişim tarihi: 27.08.2024].

AIHM, Feldbrugge ve Hollanda, Başvuru No: 8562/79, Karar Tarihi: 29 Mayıs 1986, <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57486>, [son erişim tarihi: 11.09.2024].

AIHM, Findlay ve Birleşik Krallık, Başvuru No: 22107/93, Karar Tarihi: 25 Şubat 1997, <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58016>, § 73, [son erişim tarihi: 29.08.2024].

AIHM, Golder ve Birleşik Krallık, Başvuru No: 4451/70, Karar Tarihi: 21 Şubat 1975, <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57496>, [son erişim tarihi: 23.08.2024].

AIHM, H ve Fransa, Başvuru No: 10073/82, Karar Tarihi: 24 Ekim 1989, <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-57502>, [son erişim tarihi: 01.09.2024].

AIHM, Hauschildt ve Danimarka, Başvuru No: 10486/83, Karar Tarihi: 24 Mayıs 1989, <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57500>, [son erişim tarihi: 01.09.2024].

AIHM, Jasper ve Birleşik Krallık, Başvuru No: 27052/95, Karar Tarihi: 16 Şubat 2000, <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58495>, § 57-58, [son erişim tarihi: 11.09.2024].

AIHM, Kremzow ve Avusturya, Başvuru No: 12350/86, Karar Tarihi: 21 Eylül 1993, <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57829>, [son erişim tarihi: 24.08.2024].

AIHM, Minelli ve İsviçre, Başvuru No: 8660/79, Karar Tarihi: 25 Mart 1983, <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57540>, [son erişim tarihi: 26.08.2024].

AIHM, Lanz ve Avusturya, Başvuru No: 24430/94, Karar Tarihi: 31 Ocak 2002, <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-60021>, [son erişim tarihi: 11.09.2024].

AIHM, Lutz ve Almanya, Başvuru No: 9912/82, Karar Tarihi: 25 Ağustos 1987, <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57531>, [son erişim tarihi: 26.08.2024].

AIHM, Oleksandr Volkov ve Ukrayna, Başvuru No: 21722/11, Karar Tarihi: 9 Ocak 2013,

<https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-115871>, [son erişim tarihi: 29.08.2024].

AİHM, Öztürk ve Almanya, Başvuru No: 8544/79, Karar Tarihi: 21 Şubat 1984, <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57553>, [son erişim tarihi: 27.08.2024].

AİHM, Piersack ve Belçika, Başvuru No: 8692/79, Karar Tarihi: 1 Ekim 1982, <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57557>, [son erişim tarihi: 01.09.2024].

AİHM, Salabiaku ve Fransa, Başvuru No: 10519/83, Karar Tarihi: 7 Ekim 1988, <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57570>, [son erişim tarihi: 07.09.2024].

AİHM, Sramek ve Avusturya, Başvuru No: 8790/79, Karar Tarihi: 22 Ekim 1984, <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-87873>, [son erişim tarihi: 29.08.2024].

AİHM, Stankiewicz ve Polonya, Başvuru No: 46917/99, Karar Tarihi: 6 Nisan 2006, <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-73083>, [son erişim tarihi: 11.09.2024].

AİHM, Thorgeir Thorgeirson ve İzlanda, Başvuru No: 13778/88, Karar Tarihi: 25 Haziran 1992, <https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-57795>, [son erişim tarihi: 11.09.2024].

AYM, Larysa Zıabkina Başvurusu, Başvuru No: 2014/5142, Karar Tarihi: 21 Kasım 2017, <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2014/5142>, [son erişim tarihi: 11.10.2024].

AYM, Tahir Canan Başvurusu, Başvuru No: 2012/969, Karar Tarihi: 18 Eylül 2013, <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2012/969>, [son erişim tarihi: 11.10.2024].

AYM, Yasemin Ekşi Başvurusu, Başvuru No: 2013/5486, Karar Tarihi: 4 Aralık 2013, <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2013/5486>, [son erişim tarihi: 01.09.2024].